

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему « Соціальні ризики сьогодення та напрями їх
подолання »

Виконала: студентка групи СЗ-22-1м

Кравець Д.В.

Спеціальність 232«Соціальне
забезпечення»

Керівник к.е.н., доц. Туболець І.І.

Рецензент _____

_____ (місце роботи)

_____ (посада)

_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ В.Є.Тараненко
“ 28 ”червня 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА МАГІСТЕРСЬКУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
Кравець Дар’ї Віталіївни

1. Тема роботи «Соціальні ризики сьогодення та напрями їх подолання».
керівник роботи к.е.н., доц. Туболець І.І.
(прізвище, ім’я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджена наказом УМСФ від “27” червня 2023 р. № 442 кс
2. Строк подачі студентом закінченої роботи 17.01.2024
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі, нормативні матеріали з питань соціальних ризиків України у напрямку соціального забезпечення населення, статистична інформація Державної служби статистики України, навчальна література, матеріали періодичних та інтернет – видань, монографії.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки.
  1. Теоретико-методологічні засади соціальних ризиків.
  2. Аналіз управління соціальними ризиками.
  3. Напрями вдосконалення соціального ризик-менеджменту.
5. Перелік графічного матеріалу **Рисунки:** Схема класифікації соціальних ризиків; Процес управління соціальними ризиками; Сучасні методи управління соціальними ризиками та ін. **Таблиці:** Рівень безробіття в Україні за 2019 - 2021 рр.; Прожитковий мінімум в Україні за соціальними та демографічними групами за 2020 - 2023 рр., грн; Показники мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні за 2020-2023 рр. та ін.
6. Дата видачі завдання “28” червня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ за/п	Назва етапів магістерської кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	28.06.2023	виконано
2.	Пошук та опрацювання літературних джерел	01.07.2023 – 01.08.2023	виконано
3.	Написання вступу кваліфікаційної роботи	10.08.2023 – 30.08.2023	виконано
4.	Виконання I розділу	01.09.2023 – 20.10.2023	виконано
5.	Виконання II розділу	15.12.2023 – 31.12.2023	виконано
6.	Виконання III розділу	02.01.2024 – 10.01.2024	виконано
7.	Написання висновків	11.01.2024 – 13.01.2024	виконано
8.	Оформлення роботи і передача на перевірку науковому керівнику	14.01.2024 – 16.01.2024	виконано
9.	Захист кваліфікаційної роботи згідно графіку		

Студент

Кравець Д.В

Науковий керівник

Туболец І.І.

“ ___ ” _____ 20_ р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

АНОТАЦІЯ

Кравець Дар'я Віталіївна. Тема роботи: «Соціальні ризики сьогодення та напрями їх подолання»

Магістерська кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024.

Магістерська кваліфікаційна робота складається з вступу, 3 розділів, висновків. Викладена загалом на 73 сторінках, основний текст – на 60 стор., містить 4 таблиці, 7 рисунків, 2 сторінки додатків. Список використаних джерел містить 44 найменувань.

Зміст анотації: В процесі дослідження даної теми були глибоко вивчені теоретичні засади сутності соціального ризику та його складових. Проведено аналіз основних соціальних ризиків сьогодення.

На підставі отриманих результатів, вивчення досвіду зарубіжних країн зроблено аргументовані висновки щодо мінімізації та напрямів подолання соціальних ризиків.

Ключові слова: соціальний ризик, соціальний захист, соціальна політика, соціальна безпека, управління, видатки, бюджет.

ABSTRACT

In the process of researching this topic, the theoretical foundations of the essence of social risk and its components were deeply studied. An analysis of the main social risks of today has been carried out.

On the basis of the obtained results, the study of the experience of foreign countries, reasoned conclusions are made regarding the minimization and ways of overcoming social risks.

Keywords: social risk, social protection, social policy, security, management, expenditure, budget.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ	9
1.1 Наукові підходи до теорії соціальних ризиків	9
1.2 Сутність та класифікація соціальних ризиків	13
1.3 Соціальна політика як інструмент управління соціальними ризиками	20
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ	28
2.1 Аналіз основних показників соціальних ризиків сьогодення	28
2.2 Оцінка рівня соціальних ризиків в Україні	36
Висновки до розділу 2	43
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ	45
3.1 Проблеми регулювання соціальних ризиків та шляхи їх подолання	45
3.2 Зарубіжний досвід соціальної політики як інструменту управління соціальними ризиками	53
Висновки до розділу 3	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

У світі, де динамічні та нестабільні процеси є невід'ємною частиною життя, питання соціальних ризиків стають все доречнішими та нагальнішими. Населення суспільства стикається з рядом викликів, таких як демографічні ризики; ризики зайнятості (втрата роботи, неповна зайнятість, неадекватна зайнятість); ризики бідності (низький рівень доходів і витрат, низький рівень матеріальної забезпеченості); ризики втрати здоров'я та працездатності; ризики інвалідності та низької соціальної мобільності; нерегульована трудова міграція; соціальна нестабільність; незадовільний екологічний стан та їх погіршення тощо. Ці фактори взаємодіють, створюючи складні суспільні сценарії, де важливо розуміти природу суспільних ризиків і управління ними. У цьому контексті магістерська кваліфікаційна робота спрямована на дослідження сутності, виявлення ключових факторів та пропонування напрямів управління соціальними ризиками з метою створення сталого та безпечного суспільства. Аналіз та розуміння цих аспектів є важливим у розробці ефективної політики та стратегій соціального забезпечення, які служать підтримці та покращенню якості життя населення.

Тема соціальних ризиків привертає увагу вчених різних галузей, зокрема соціології, економіки, політології та інших. Деякі відомі авторитети у цій галузі включають:

- Ульріх Бек (Ulrich Beck): Німецький соціолог, автор концепції «суспільства ризику» і піонер дослідження соціальних аспектів ризику.
- Ентоні Гідденс (Anthony Giddens): Британський соціолог, який зробив значний внесок у розуміння сучасних соціально-економічних трансформацій.
- Аркадій Херсонський (Arcadiy Herszon): Український соціолог, дослідник глобалізації та соціальних змін.
- Ерудіто Фелісіано (Ezio Di Felice): Італійський соціолог, який вивчав соціальні ризики та їхній зв'язок з культурою та ідентичністю.

- Дженнілі Штрассакаппа (Jenny Strauss Clay): Класичний філолог і дослідник аспектів соціального ризику в стародавніх суспільствах.

Це лише кілька прикладів, є багато інших дослідників, які зробили важливу роботу в розробці визначення соціального ризику.

Метою магістерської кваліфікаційної роботи є детальне дослідження та аналіз цього сучасного явища, а також визначення доступних шляхів подолання соціальних ризиків. Ця робота спрямована на розгляд ключових аспектів соціальних ризиків, їхнього впливу на різні сектори суспільства та внесення конструктивні пропозицій щодо стратегій управління та інструментів для підвищення соціальної стійкості.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- Аналіз економічної нерівності: вивчення рівня доходів, доступу до ресурсів і можливостей для різних соціальних груп;
- Дослідження соціальної несправедливості: визначення факторів, що призводять до нерівного розподілу ресурсів і можливостей;
- Розробка стратегій соціального захисту: створення рекомендацій та стратегії попередження, мінімізації соціальних ризиків та підвищення якості життя;
- Оцінка ефективності соціальних заходів: вивчення програм та політик соціального забезпечення;

Об'єктом дослідження соціального ризику сьогодення є явища та процеси, які можуть негативно впливати на суспільство.

Предметом є конкретні аспекти цих ризиків, такі як економічна нестабільність, соціальна нерівність, екологічні проблеми тощо. Рішення включають розробку ефективної соціальної політики, підвищення обізнаності громадськості та створення стійких економічних та екологічних стратегій

Методи дослідження соціальних ризиків включають:

- Аналіз статистичних даних: вивчення числових показників та трендів, що відображають різні соціальні аспекти.

- Соціологічні опитування та дослідження: збір інформації через опитування для вивчення думок, переконань та відношення суспільства до конкретних ризиків.

- Експертні оцінки: залучення експертів із різних галузей для оцінки потенційних соціальних загроз та ризиків.

- Кейс-студії: детальний аналіз конкретних випадків або подій, що вже сталися, для вивчення причин і наслідків соціальних ризиків.

- Літературний аналіз: вивчення наукових статей, публікацій та інших джерел для отримання теоретичних знань про соціальні ризики.

- Моделювання: використання комп'ютерних моделей для прогнозування можливих розвитків ситуацій та їх впливу на суспільство.

Ці методи взаємодіють, доповнюють один одного та дозволяють отримати комплексний погляд на соціальні ризики.

У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: історико-генетичний, нормативний, системний та метод порівнянь.

Інформаційною базою при написанні роботи виступили нормативно-законодавча база уряду України, підручники, спеціалізовані періодичні видання, офіційні урядові сайти мережі Інтернет.

Науковою новизною даного дослідження є:

- Уточнення сутності поняття “соціальні ризики” за рахунок визначення його місця в системі понять теорії соціального забезпечення та його розуміння як узагальнюючого поняття, що включає усі види виплат у грошовій і натуральній формах, що мають соціальний характер і спрямовані на захист населення від усіх видів соціальних ризиків;

- Уточнення підходу щодо впровадження зарубіжного досвіду мінімізації соціальних ризиків в Україні на основі аналізу статистичних

даних країн, досвід яких є доцільним для використання, що сприятиме підвищенню рівня життя населення.

Практичне значення одержаних результатів дослідження включає:

- Підвищення громадської свідомості: дослідження соціальних ризиків можуть висвітлювати проблеми та освітлювати громадські дискусії, сприяючи підвищенню громадської свідомості та активності;

- Підготовка до кризових ситуацій: результати досліджень дозволяють підготувати адекватні стратегії та реагувати на кризові ситуації, такі як економічні кризи, епідемії чи природні катастрофи;

- Забезпечення соціальної справедливості: розуміння соціальних ризиків сприяє виявленню та виправленню нерівностей, що допомагає забезпечити більшу соціальну справедливість та рівні можливості.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – ___ сторінок. Список використаних джерел містить _____ найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ

1.1 Наукові підходи до теорії соціальних ризиків

Поняття «соціальний ризик» є ключовим як у теорії права соціального захисту, так і сфері соціального страхування.

Соціальні ризики як підстава набуття людиною права на соціальний захист та, відповідно, соціальне страхування передбачені міжнародними актами – конвенціями та рекомендаціями МОП, згідно з якими соціальні ризики, що є підставою набуття людиною права на соціальний захист та соціальне страхування мають: тимчасову непрацездатність, вагітність та пологи, необхідність догляду за хворою дитиною, хворим на член сім'ї, хворобу, інвалідність, старість і т.д. [1].

У науковій юридичній літературі під соціальним ризиком розуміють можливість матеріального незабезпечення внаслідок відсутності заробітку чи доходу з об'єктивних суспільно значущих причин, а також у зв'язку з додатковими витратами на утримання дітей та інших членів сім'ї, які потребують допомоги, і задоволення потреб. медичні потреби. та соціальні послуги[2]. Наведене визначення загалом відображає сутність соціального ризику, оскільки останній – це не лише можливість матеріального незабезпечення внаслідок втрати заробітку, а й випадки матеріального обтяження особистості в певних життєвих ситуаціях [1].

На думку С.М. Синчук, соціальний ризик – це соціально значуща обставина об'єктивного характеру, при настанні якої громадяни та члени їхніх сімей не здатні забезпечити себе, а тому потребують додаткового матеріального захисту з боку держави. Соціальний ризик сприймається також як явище об'єктивного характеру, виникнення якого залежить від волі людини і є наслідком дій останнього, негативні наслідки соціальних ризиків неможливо знайти усунуті їм самотійно. обумовлено зовнішніми

чинниками, а чи не будь-якими суб'єктивними причинами. Виникнення соціальних ризиків потенційно можливе кожної людини [3]. Події, у разі яких виникає соціальна безпека, є соціальними ризиками; настання подій, у разі яких настає соціальне забезпечення і внаслідок яких особа отримує право на соціальне забезпечення, є соціальними ризиками [4].

Правова конструкція «Соціальний ризик» у вітчизняній юридичній літературі Н.Б. Болотіна розглядала як основу виникнення права на соціальне забезпечення, а отже, як об'єктивний фактор виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин. Соціальні ризики характерні для кожної людини як члена людського суспільства, вони впливають з її біологічної, фізіологічної та соціальної природи [5]. Авторка запропонувала їх згрупувати та розділити:

- загальнолюдські (загальносоціальні), які можна поділити на загальні (хвороба, інвалідність, материнство, сімейні витрати, безробіття, старість, смерть, вдовство) і незагальні, визначені кожною країною;
- професійні, зумовлені негативними виробничими факторами, що призводять до нещасних випадків і професійних захворювань;
- державно-політичні, пов'язані з воєнними діями, політичними репресіями;
- техногенні;
- екологічні [1].

За визначенням МОП, соціальний ризик – це втрата доходів і потреба в матеріальному забезпеченні громадян на рівні мінімальних потреб, незалежно від їх індивідуальних можливостей [6]. Зі свого боку Т.З. Герасимов розглядає соціальний ризик розглядає як визнану суспільством чи державою подію в житті людини, яка не є запланованою чи припущеною, бажаною чи небажаною, що призводить до втрати працездатності (постійної чи тимчасової) або матеріальної незабезпеченості особистості і не може бути піддана соціальним ризиком. усуваються особою самостійно з об'єктивних причин [7].

Ю.І. Саєнко трактує соціальний ризик як рівень втрати будь-якого соціально значущого компонента повсякденного життя незалежно від характеру джерела (технічного, економічного, екологічного чи суто соціального), який може бути виражений у вигляді складної кількісної та якісної оцінки [8].

Під соціальним ризиком також розглядається як:

- ймовірність матеріального незабезпечення особи внаслідок втрати заробітку з об'єктивно соціально значущих причин та у зв'язку з додатковими витратами, зумовленими утриманням дітей чи інших членів сім'ї, а також задоволенням потреб у медичних чи соціальних послугах. послуги [9];

- суспільно значуща обставина об'єктивного характеру, закріплена законодавством і визнана суспільством, з настанням якого громадяни (члени їхніх сімей) можуть тимчасово або назавжди позбутися коштів для існування або потребувати додаткової матеріальної підтримки та не можуть уникнути цього на своєму життєвому шляху [10].

У контексті загального діапазону ризиків базове розуміння соціальних ризиків надано Ральфом Шефером. Він зазначає, що ризик безпосередньо пов'язаний із небезпекою — природною чи спричиненою людиною — яку він трактує як потенційну втрату на відміну від очікуваної. Зокрема, Р. Шефер стверджує: «Проблема ризику виникає в першу чергу з небезпеками, природними та антропогенними. Я визначаю небезпеки як потенційну втрату (яка повинна відрізнитися від очікуваної втрати). Природні небезпеки – це можливі збитки, завдані, наприклад, повеннями і землетрусами. Техногенна та технологічна небезпека пов'язана з цим (неправильним) функціонуванням технологій, такими як електростанції, хімічні заводи, літаки і автомобілі тощо. Також небезпечним є куріння сигарет, вживання алкоголю і наркотиків. Вони штучні, але не технологічні. Їх можна назвати культурними небезпеками» [11].

Тобто Р. Шефер виділяє природні та соціальні небезпеки: до першого типу небезпек належать, наприклад, повені, землетруси; соціальні небезпеки

виникають при небажаному функціонуванні (дисфункціях) технологій (технологічних) чи соціальної системи (культурних). Міжособистісні взаємодії (мікрорівень), злочинність (мезорівень), помилки при прийнятті політичних рішень (макрорівень) - такого роду небезпеки мають різний ступінь впливу та поширення [12].

Отже, незважаючи на існування різних підходів до визначення категорії «соціальний ризик», спільним для більшості з них є розгляд останнього як можливості матеріальної незахищеності внаслідок настання певних обставин. Розбіжності у поглядах в основному стосуються:

- розмежування кола осіб, які наражаються на ризик;
- встановлення кола факторів, що викликають матеріальну незабезпеченість;
- визначення природу такої незабезпеченості.

Зокрема, до визначальних положень у розумінні поняття «соціальний ризик» у сучасних умовах можна віднести наступне:

- ризик – ймовірна можливість виникнення певних негативних соціальних явищ, внаслідок чого виникає стан соціальної незахищеності;
- причини такого стану перебувають у площині існування людини у суспільстві, вони об'єктивні, впливають із природи людини як живої істоти чи визначаються її соціальним становищем;
- соціальні ризики як причини незахищеності мають бути формалізовані, тобто визначені чинним законодавством як спричинення наслідків надання певної пільги у вигляді компенсації соціальної незахищеності з боку держави або за її участю;
- соціальний ризик не поширюється на заможних осіб, які мають негативні життєві обставини викликають певні зміни, а чи не різке погіршення матеріального становища. Той, хто може самостійно забезпечити себе та своїх близьких, не потребує підтримки. Зазначається, що особливістю соціальних ризиків у сфері соціального страхування є їхній страховий характер. Відповідно, у цій сфері виділяють соціальні, страхові та нестрахові

ризиків. Водночас пропонується визначити страховий соціальний ризик як можливість настання негативних наслідків у вигляді втрати заробітної плати (доходу) або її зменшення в осіб, застрахованих у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, та деяких інших осіб, передбачених за законом.

1.2 Сутність та класифікація соціальних ризиків

Термін «соціальний ризик» включає два ключові аспекти. У основі, звісно, лежить «ризик», тобто виникнення деякої події з негативними наслідками, що має імовірнісний характер (подія може статися, а може й не відбутися), а також «соціальний», тобто що відноситься до людини. Соціальний ризик охоплює практично всі сторони життя людини, при цьому він може негативно вплинути не лише на конкретну людину, а й на цілу групу людей або суспільство загалом [13].

Поняття ризику є багатоаспектним, тому в науковій літературі використовуються різні похідні в залежності від сфери застосування та етапів аналізу небезпеки. Важко ідентифікувати та описати всі види ризиків, які існують у природі та антропогенній діяльності, але можна побудувати загальну структуру ризиків, у межах якої необхідно діяти для вирішення конкретної проблеми [14].

Соціальним ризикам притаманні такі ознаки:

- мають об'єктивний характер, виникають незалежно від волі особи;
- виникнення цих обставин завжди впливає матеріальний, життєвий рівень людини;
- закріплені у законодавстві, їх перелік вичерпний, тобто розширеному тлумаченню не підлягає;
- є основою для визначення того чи іншого виду соціального забезпечення. Тобто це невід'ємна частина правового складу, що тягне за собою виникнення, зміну або припинення соціально-забезпечувальних

правовідносин.

Вихідну класифікацію соціальних ризиків можна здійснити за основними факторами їх виникнення, за якими ризики поділяють на природні ризики, техногенні ризики, побутові ризики, соціально-політичні ризики тощо Рис. 1.1 ілюструє класифікацію соціальних ризиків.

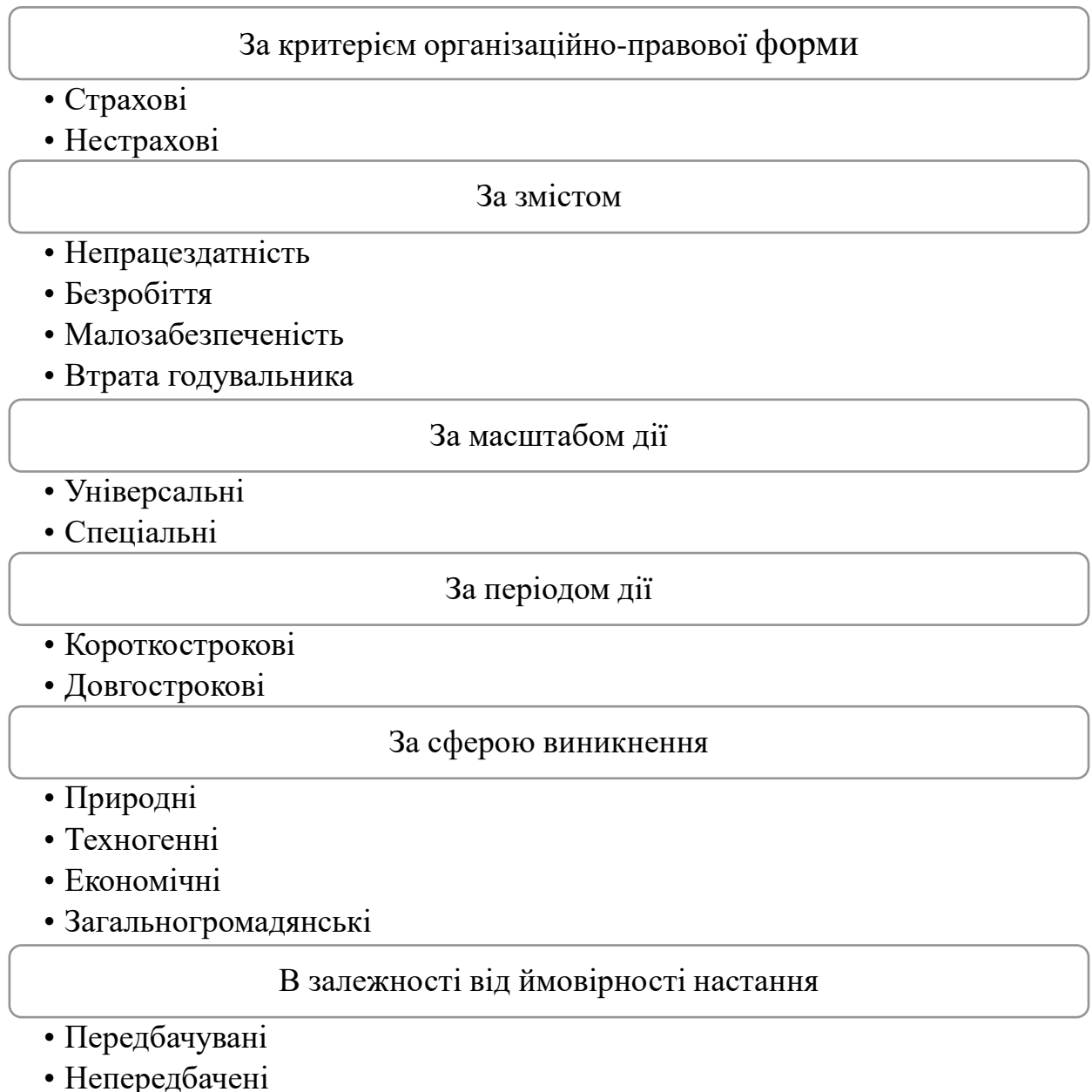

Рис.1.1 Схема класифікації соціальних ризиків

Джерело: складено на основі [15]

Виникнення соціальних ризиків для працівників та їх сімей супроводжується двома видами негативних наслідків: втратою заробітної плати внаслідок непрацездатності або безробіття та додатковими витратами, пов'язаними з лікуванням, які покриваються страховим захистом за різними полісами соціального страхування.

Ризики, які є об'єктом соціального страхування, мають соціально-економічний характер. В основному це пов'язано з тим, що вона охоплює лише економічно активне населення. Цей ризик пов'язаний із втратою доходу чи іншого трудового доходу внаслідок неможливості брати участь в економічному процесі з поважних причин, таких як хвороба, інвалідність, похилий вік, інвалідність або професійне захворювання, безробіття, народження дитини та виховання дітей.

Страхування соціальних ризиків або соціальне страхування є основною частиною системи соціального захисту населення, а іншою частиною соціального захисту є соціальне забезпечення. Основною відмінністю між двома сферами соціального забезпечення є різні механізми фінансування. Фінансування у соціальному забезпеченні здійснюється з бюджету на всіх рівнях соціального страхування за рахунок використання страхових механізмів або створення та розподілу фондів. Страховий фонд учасників-засновників.

У своїй концептуальній формі соціальний захист населення включає надання мінімальних гарантій усім особам, які опинилися у складній життєвій ситуації, незалежно від їх внеску (стажу, внеску) у систему соціального захисту. Виходячи з викладеного, соціальний захист може являти собою гарантовану і реалізовану державою систему заходів соціально-економічного, організаційного та правового характеру для забезпечення належного рівня життя людини.

Усі види ризиків соціального страхування можна розділити на три групи:

- потреба в отриманні медичної допомоги;

- втрати доходу страхувальника (виплати, компенсації на користь страхувальника) або іншого доходу, пов'язаного з настанням страхового випадку;

- додаткові витрати застрахованого або його сім'ї у зв'язку з настанням страхового випадку [13].

Соціальні ризики, що підлягають страхуванню, забезпечуються системою загальнообов'язкового державного соціального страхування. Законодавець пропонує різні визначення поняття страхового ризику: ситуації, за яких може настати страховий випадок; ситуації, коли в результаті застрахована особа або її сім'я тимчасово втрачають кошти для існування та потребують надання матеріальної підтримки або соціальних послуг відповідно до цього Закону [9]; подія, через яку застраховані особи втратили заробітну плату (грошове забезпечення) або інші передбачені законодавством України доходи внаслідок втрати роботи з незалежних від них обставин і зареєстровані в установленому порядку як безробітні, готові та здатні приступити до підходящої роботи і дійсно шукають роботу [10]. Усі ці визначення змісту зводяться до того, що соціальні ризики – це обставини, внаслідок яких особи можуть потребувати підтримки. В основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування під страховим ризиком розуміються обставини, внаслідок яких громадяни та (або) члени їх сімей можуть тимчасово або остаточно втратити засоби до існування та потребують матеріального забезпечення чи соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням [11]. Нестрахові соціальні ризики притаманні соціальному захисту взагалом.

Нестрахові та страхові соціальні ризики пов'язані один з одним як загальні та специфічні. Наприклад, бідність та малозабезпеченість – це соціальні ризики нестрахового характеру. Якщо середньомісячний сукупний дохід сім'ї з поважних чи незалежних причин виявиться нижчим за прожитковий мінімум, сім'я має право звернутися за отриманням державної

соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Мова йде про соціальні ризики нестрахового характеру, тобто сім'я отримує право на відповідну державну допомогу незалежно від зв'язку з механізмом попереднього страхування. Крім того, кошти на відповідну допомогу надходять з державного або місцевого бюджету[12].

Непрацездатність — це втрата людиною загальної або професійної працездатності внаслідок хвороби, нещасного випадку або вродженої фізичної вади. Розрізняють тимчасову і стійку. Тимчасова — це стан організму людини, при якому порушення функцій організму має оборотний характер. При стійкій порушення функцій організму набуває незворотного або частково незворотного характеру. Наявність тимчасової встановлюється лікарем-куратором, який керується при цьому як медичним фактором (діагнозом), так і соціальним (характером роботи за основною професією та умовами праці). Тимчасова може бути при гострих захворюваннях, травмах, загостренні хронічних захворювань [9].

Значне місце у системі ризиків посідають повна, часткова, тимчасова втрата працездатності, що зумовлюють такий фізіологічний стан особи як її непрацездатність. Термін непрацездатність досить часто трапляється в національному законодавстві при визначенні суб'єктів права на той, чи інший вид соціального забезпечення. Разом з тим законодавчого закріплення цього поняття немає, що неодноразово призводило до невирішених проблем у правозастосовній практиці. Так ще й сьогодні не вирішене питання, чи є непрацездатним працюючий пенсіонер. З одного боку, відповідно до закону України "Про пенсійне забезпечення", особа, яка досягла пенсійного віку є непрацездатною та потребує матеріального забезпечення, а з іншого — особа продовжує працювати. В юридичній літературі непрацездатність визначається як неспроможність до праці за станом здоров'я, за віком та з інших причин [14].

Виділяють дві групи факторів соціального ризику:

- передбачувані - ті, які можна передбачити, передбачити,

проаналізувати ще до того, як вони відбудуться. Як правило, цей тип ризиків завжди присутній у суспільстві, і при належному аналізі їх настання можна скорегувати (чергове скорочення та звільнення працівників, зростання рівня безробіття, проблемні сім'ї, які є групами соціального ризику та потребують допомоги соціального працівника).

- непередбачувані - ті, які неможливо виявити на апіорному етапі аналізу ризиків, деякі можуть виникнути вперше; дана група ризиків найважче керована (аварія, стихійне лихо). Цей вид ризику є найбільш складним для науки, оскільки розрахувати чи передбачити його настання практично неможливо.

На основі імовірнісних і результируючих характеристик соціального ризику, його можна виміряти, оцінити та проаналізувати за допомогою таких показників:

- частота виникнення ризикованої ситуації протягом року, трудової діяльності та всього життя людини, використовуючи для цього статистику захворювань за видами, нещасними випадками, інвалідністю, старістю, безробіттям;

- тяжкість фінансових наслідків ризиків для працівників, пов'язаних із втратою заробітної плати, витрат на лікування та реабілітацію, у тому числі професійну перепідготовку;

- середня тривалість ситуації ризику – період між її виникненням і переходом до нормальних умов життя;

- розмір фінансових витрат на відшкодування всіх страхових випадків для страхової організації, а також їх частка по відношенню до розміру оплати праці всіх застрахованих осіб виходячи з розміру соціальних гарантій, установлених законодавством [13].

Для цього використовуються різні наукові методи (теорія ймовірностей, демографічна статистика та довгострокові економічні та соціальні прогнози), які поєднуються з методологією актуарних розрахунків. Ці методи оцінки ймовірності та розміру коштів для компенсації наслідків

окремих видів соціальних ризиків базуються на інструментах обліку «кумулятивного ризику» та його фінансового «розподілу» між застрахованими.

Для оцінки фінансових наслідків соціальних ризиків необхідно:

У системі страхування тимчасової втрати працездатності важливо знати, скільки працівників зі 100 осіб. можуть захворіти протягом року і який термін їхньої непрацездатності, а також скільки грошей потрібно буде заплатити за дні непрацездатності (лікарняні).

У системі страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань важливою інформацією для оцінки професійних ризиків є:

- частота нещасних випадків і професійних захворювань для стандартизованих груп застрахованих працівників (1000 або 100 000 осіб);
- кількість днів непрацездатності працівників внаслідок одного нещасного випадку;
- ступінь втрати працездатності та тривалість стійкої втрати працездатності за видами наслідків виробничих травм та професійних захворювань;
- середній вік осіб, які втратили працездатність та стали інвалідами;
- У системі пенсійного страхування важливою інформацією для оцінки наслідків ризиків старості та інвалідності є набір статистичних показників:
  - питома вага чоловіків та жінок, які дожили до пенсійного віку;
  - середній період майбутнього життя на пенсії чоловіків та жінок;
  - середній вік інвалідів та груп інвалідності;
  - середній вік утриманців, їх питома вага у структурі одержувачів пенсій

[16].

Соціальні ризики можна оцінити, мінімізувати та компенсувати. Іншими словами, ними можна керувати, вживаючи профілактичних заходів для їх зменшення.

Вся система соціального забезпечення створюється і функціонує в державі для захисту населення від соціального ризику. Саме соціальні ризики є наріжним каменем всього соціального забезпечення[15].

1.3 Соціальна політика як інструмент управління соціальними ризиками

Формування та реалізація сучасної державної соціальної політики у сфері управління соціальними ризиками покликана забезпечити достатній рівень соціально-матеріального добробуту, високий рівень соціального захисту та соціального забезпечення, досягнення соціальної справедливості, стабільності та її соціальної цілісності [13]. У світлі викладеного головною метою державної соціальної політики можна вважати створення умов для соціального розвитку, де економічна сфера через механізми стає гарантом соціальної безпеки у разі несприятливих умов. Соціальний захист населення на основі спільних дій органів державної влади та самоврядування.

Необхідність розробки та реалізації ефективних заходів державної політики, спрямованих на управління соціальними ризиками, зумовлена такими фактами:

– По-перше, якщо ризик занадто високий, у людей зростає відчуття небезпеки та тривоги, що знижує якість їхнього життя.

- По-друге, заходи щодо зменшення впливу непередбачуваних (або передбачених, але недооцінених) подій і подолання їх наслідків можуть бути занадто дорогими для суспільства, а отже, неефективними з точки зору суспільства [16].

Необхідність управління соціальними ризиками також зумовлена тим, що відповідна практика регулювання не завжди враховує поточні характеристики. Зрозуміло, що більшість соціальних ризиків сьогодні за своєю суттю потребують координації дій і довіри між різними зацікавленими

сторонами з різними інтересами та уявленнями про соціальні ризики, у процесі їх мінімізації.

Нині на тлі недостатнього прогнозування соціальних ризиків та мінімізації їх наслідків знижується довіра суспільства до професійного середовища, політиків та державних службовців у їх здатності ризикувати навіть у розвинених країнах. Це супроводжується зростаючою потребою в участі громадськості та бізнесу в прийнятті обґрунтованих управлінських рішень щодо ефективної соціальної та економічної політики. Тому існують умови для формування міжгалузевого партнерства як організованої, взаємовигідної, збалансованої та рівноправної взаємодії трьох публічних секторів: державного, громадського та корпоративного [2].

Суть управління соціальними ризиками полягає не тільки в максимізації набору контрольованих ситуацій, а й у мінімізації параметрів, тобто причинно-наслідкові зв'язки між параметрами є неявними та неконтрольованими. Управління ризиками включає три структурні та функціональні аспекти, які координуються один з одним, утворюючи унікальну систему:

- ризик як небезпека або загроза (ризик пов'язаний з природними або антропогенними небезпеками)
- ризик як невизначеність (джерело невизначеності - неповнота або випадковість знань, які неможливо передбачити)
- ризик як стимул (ризик передбачає використання методів, які максимізують прибуток при мінімізації збитків) [16].

У науковій літературі та міжнародній практиці процес управління соціальними ризиками поділяється на конкретні послідовні етапи, наведені на рисунку 1.2. Крім того, для ефективного управління соціальними ризиками, спрямованого на вирівнювання, сучасні дослідження ризик-менеджменту необхідним є ідентифікувати соціальні ризики, контролювати наслідки їх реалізації та розробляти ефективні превентивні заходи [15].

У сучасній системі державного управління використовуються різні методи боротьби з ризиками. Існуючі наукові методи можна поділити на дві групи залежно від способу їх впливу, а саме на активні та пасивні (рис. 1.3).

Сучасні концепції державної політики у сфері управління соціальними ризиками вимагають від держави вжиття управлінських заходів, що враховують особливості соціальних ризиків, тому розгляд методів управління ризиками є доцільним є розгляд методів управління ризиком, що подані нижче, з погляду державного управління:

- запобігання ризиків – нівелювання соціального ризику шляхом збереження трудових доходів при виникненні соціальних ризиків. Цей напрям характерний для держав зі стабільними економічними показниками. Кожному громадянину гарантується високий рівень добробуту, а в разі виникнення соціальних ризиків за рахунок соціального страхування можливо покрити будь-які матеріальні збитки від несприятливих умов;

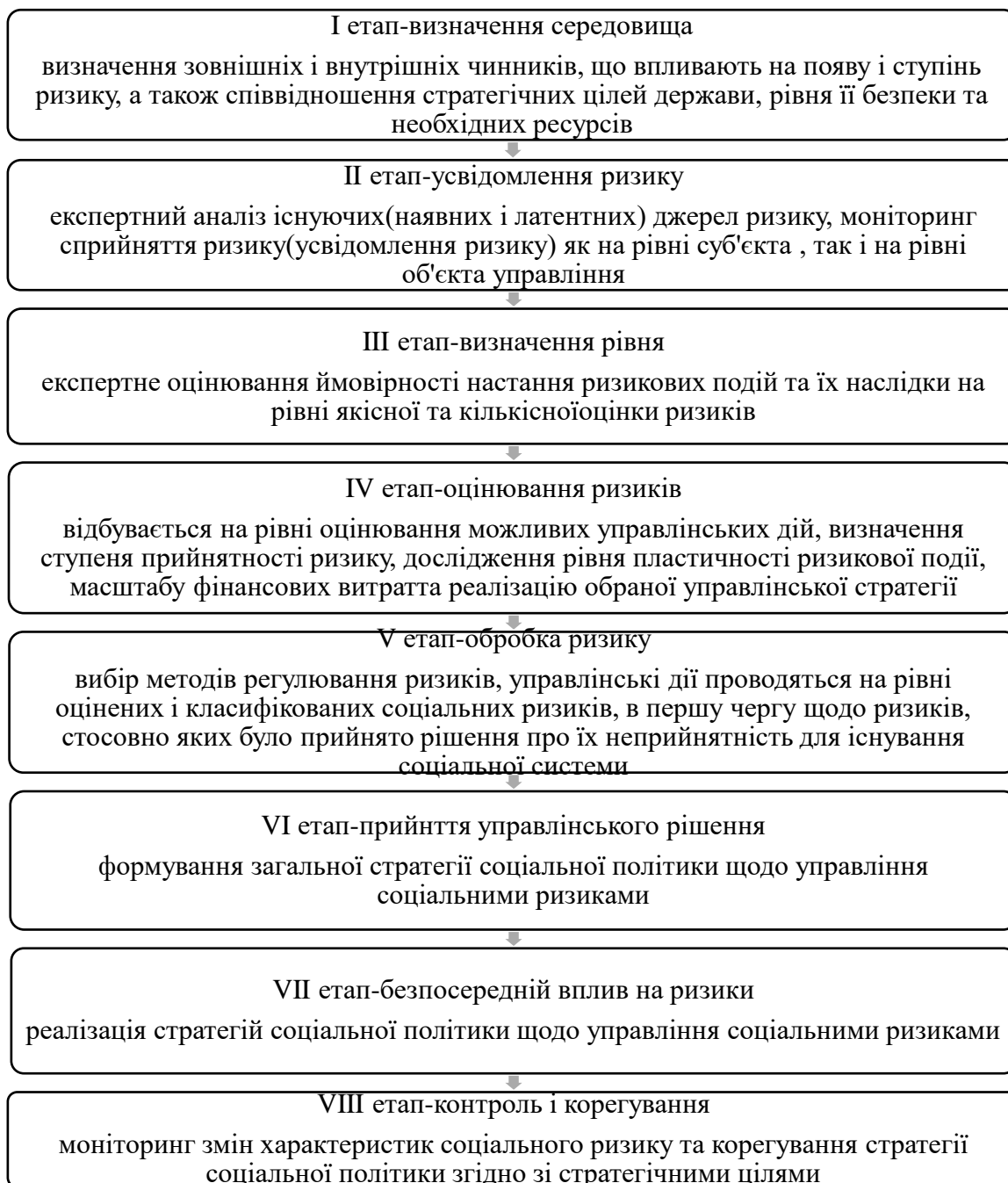

Рис. 1.2 Процес управління соціальними ризиками

Джерело: складено на основі [15]

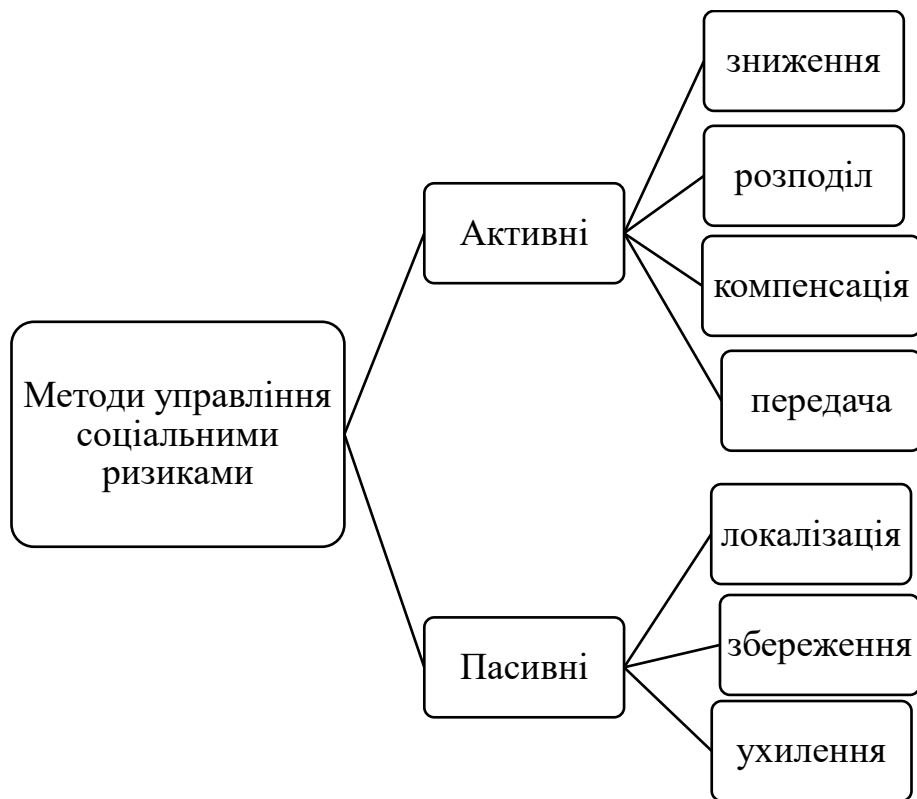

Рис. 1.3 Сучасні методи управління соціальними ризиками

Джерело: складено на основі [17]

- ігнорування соціальних ризиків – відмова державних органів вжити заходів для підтримки громадян країни при виникненні соціальних ризиків. Такий підхід характерний для раннього періоду цивілізації держав. В даний час жодна сучасна країна світу не дотримується такого підходу;

- поглинання соціальних ризиків, включаючи гарантування соціальних ризиків: держава забезпечує забезпечення громадян основними потребами виживання, які слід класифікувати як державне соціальне забезпечення на мінімальному рівні соціального забезпечення. При такому підході відсутня еквівалентність суб'єкта та об'єкта соціальної підтримки;

- розподіл соціальних ризиків на основі використання механізмів соціального страхування, які формують цільові фонди соціального страхування на державному та приватному рівнях за рахунок грошових внесків. Ця система забезпечує страхування фінансових взаємовідносин між

суб'єктами та об'єктами державної політики в контексті надання/отримання соціальної підтримки [17].

Розглядаючи описані методи управління соціальними ризиками з боку держави, можна відзначити, що перші два є непрямими, керованими принципами державного управління соціальними процесами в суспільстві, а третій і четвертий є прямими способами підтримки населення. При здійсненні окремих соціальних заходів у системі соціального захисту населення.

Управління ризиками згідно з теорією ризик-менеджменту в даному випадку здійснюється відповідно до ступеня ефективності управлінських рішень. Шляхом адаптації вищезазначених активів ризик-менеджменту до специфіки соціальної системи, а саме сфери управління соціальними ризиками, трансформувалися методи управління. Таким чином, метод локалізації ризиків дає змогу реалізувати чіткий контроль за вузькими сферами діяльності об'єкта управління для забезпечення часткової мінімізації певного соціального ризику на окремих територіях (регіонах). Застосування цього методу звужує сферу дії механізмів управління соціальними ризиками, що не дозволяє вирішити проблему нівелювання соціальних ризиків у повному спектрі та може призвести до поглиблення регіональної нерівності. Хоча в умовах сучасної політики децентралізації локалізація може бути ефективною як метод управління соціальними ризиками на регіональному рівні [13].

Використовуючи методи уникнення ризику, суб'єкти управління або вживають заходів для мінімізації лише традиційних ризиків без урахування трансформаційних змін у суспільстві, або відкидають усі рішення та інновації, які можуть призвести до виникнення ризиків. Такий спосіб призведе до поширення та поглиблення нових соціальних ризиків, що негативно позначиться на рівні добробуту населення.

Перехід до методу збереження соціальних ризиків створює ситуацію, коли суб'єкт управління несе відповідальність за наслідки впливу соціальних

ризиків. Реалізація цього методу потребує від держави суттєвого збільшення фінансування соціальної сфери, оскільки передбачає передачу повного рівня соціальної відповідальності всім учасникам процесу управління соціальними ризиками (недержавним організаціям, страховим установам, приватним підприємцям, громадянам), поклавши це під відповідальність держави. У сучасних реаліях розвитку українського суспільства використання цього методу не вирішує проблеми мінімізації соціальних ризиків і призводить до виникнення нових загроз і протиріч у суспільстві [16].

Розподіл соціальних ризиків або диверсифікація включає розподіл управлінських дій у часі та між партнерами в операційному просторі, входження в системи більш високого рівня та різні види диверсифікації. Цей метод базується на використанні принципів соціального партнерства в управлінні соціальними ризиками, що дозволяє всім рівням державної та місцевої влади та громад брати участь у процесі мінімізації соціальних ризиків.

При реалізації методу компенсації соціальних ризиків основою прийняття управлінських рішень є заходи щодо запобігання соціальним ризикам завдяки ретельному стратегічному плануванню, прогнозуванню, створенню сценаріїв розвитку, моніторингу, реалізації резервної системи та активному використанню інновацій. Цей метод є досить привабливим для управління соціальними ризиками, оскільки лише ефективна стратегія управління соціальними ризиками, яка враховуватиме всі внутрішні зміни в суспільстві та можливі наслідки впливу зовнішніх факторів, дасть змогу нівелювати соціальні ризики шляхом зменшення їх до прийняттого рівня, що сприятиме стабілізації рівня життя населення [13].

Крім компенсації, досить ефективним у сфері управління соціальними ризиками є метод передачі ризику. Він дозволяє мінімізувати соціальні ризики шляхом перенесення усіх можливих матеріальних наслідків виникнення соціальних ризиків суб'єктом управління на інший суб'єкт соціально-економічної діяльності (наприклад, недержавні страхові компанії,

підприємства, приватний сектор), який у майбутньому передбачає відповідальність за забезпечення певних соціальних ризиків. У такий спосіб держава гарантує захист від соціальних ризиків, але перекладає відповідальність за їх покриття та фінансову підтримку на приватний сектор, регіональні та місцеві бюджети [15].

Так, державна політика у сфері управління соціальними ризиками має базуватися на системному підході до реформування соціального сектору та стратегічного планування. Заходи державної політики щодо мінімізації соціальних ризиків з урахуванням грамотного управління мають створювати умови для досягнення балансу між ступенем економічного розвитку та рівнем добробуту окремих членів суспільства. Впровадження ефективних методів управління соціальними ризиками є одним із ключових пріоритетів формування та реалізації ефективної національної соціальної політики. Аналіз підходів до сучасних методів управління ризиками з точки зору науки державного управління показує, що в сучасних системах державного управління використовуються різноманітні методи боротьби з соціальними ризиками.

Висновки до розділу 1

Таким чином, соціальний ризик у праві соціального забезпечення (вузькому розумінні) – це закріплена в законодавстві різного походження (демографічна, фізіологічна, політична, економічна тощо) складна життєва обставина, яка має певну ймовірність настання, у зв'язку з чим завдасть збитків особі (дитині, громадянину, іноземцю, особі без громадянства) або зниження засобів існування людей у суспільстві, здатності забезпечити себе та своїх близьких мінімально необхідним рівнем матеріальних та інших благ, необхідних для продовження життя, необхідність соціальної адаптації та повернення до нормального життя. життя без сторонньої допомоги, ці обставини Якщо це має місце та підтверджується письмово, це стає

підставою для отримання певних видів соціального забезпечення у встановленому законодавством порядку.

При цьому соціальний ризик у широкому значенні — це складна життєва ситуація різного походження (демографічна, фізіологічна, політична, економічна та ін.), зниження здатності забезпечувати себе та своїх близьких мінімально необхідним рівнем матеріальних та інших благ, необхідних для продовження життя, потреба в соціальній адаптації та поверненні до нормального способу життя без сторонньої допомоги.

Важливо розглядати поняття соціального ризику саме у широкому розумінні, щоб усвідомити, що всі соціальні ризики, які мають конкретну ймовірність настання або вже виникли, закріплені законом і є підставою для отримання соціального забезпечення. Однак це призводить до тих самих негативних наслідків, які можна подолати системними заходами соціального захисту. Тому для цих обставин необхідний подальший розвиток і вдосконалення правового регулювання, розробка нових нормативно-правових актів, ведення переліку соціальних ризиків, посилення нових основ і заходів соціального захисту.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ

2.1 Аналіз основних показників соціальних ризиків сьогодення

Більшість соціальних ризиків впливає на соціальну безпеку людей. Вони не слабо прогнозовані і складаються з двох компонентів: ймовірності події та розміру завданої шкоди. Перше визначення включає оцінку ризику (ймовірність, джерело, вимірювання інтенсивності впливу та масштабу шкоди, запобігання наслідкам). Оцінка факторів ризику включає ранжування, які враховують кількісні та якісні порівняння. Вони характеризують ступінь прийнятності в суспільстві ризику (грані ризику) між допустимим рівнем ризику (мінімальним соціальним стандартом) і абсолютним рівнем безпеки [18].

Сьогоднішні соціальні показники дають можливість оцінити рівень соціального захисту населення України. Оцінка величини економічного збитку дозволяє порівняти рівень і величину ризику та визначити обсяг і межі страхового захисту. Соціальні процеси складні й невизначені [15].

У даному дослідженні під соціальним ризиком розуміється ризик, що виникає в соціальній сфері суспільства, який має негативні соціальні наслідки та впливає на життя окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому. До цих ризиків відносяться скорочення працездатного населення, безробіття, зниження рівня життя населення, аномія (в пер. з франц. «беззаконня»), вибір державою соціальної політики, неадекватної соціальним реаліям та багато інших соціальних ризиків. Крім того, аналіз літератури дозволив зробити висновок, що ідентифікувати соціальні ризики в ідеальному, чистому вигляді досить складно, оскільки кожен з них дуже тісно пов'язаний з явищами та процесами, що відбуваються в інших сферах життя суспільства [19].

За роки незалежності демографічна ситуація в Україні ускладнилася. На неї впливає низка негативних факторів, зокрема зниження народжуваності, старіння населення, погіршення стану здоров'я нації, нестабільність національної економіки, міграційні процеси (більше людей виїжджає з країни, ніж повертається). Усе це призвело до того, що зараз постійно проживають в Україні приблизно на 10 мільйонів менше, ніж у перші роки незалежності.

Найбільша чисельність населення в Україні була зафіксована в 1993 році – 51 млн 870,4 тис. осіб. Станом на початок 2022 року в країні (без урахування окупованих територій) проживає 41 млн 167,3 тис. осіб. Це історичний мінімум за часи незалежності [17].

За оцінкою 2020 року, що враховує тимчасово окуповані території, коефіцієнт материнської смертності — 17 смертей на 100 000 живонароджених (133-ме місце у світі). Дитяча смертність становила 7,33 на 1000 живонароджених: хлопчиків — 8,26 %, дівчаток — 6,33 % (157-ме місце у світі), за оцінкою 2022 року, що враховує тимчасово окуповані території [20].

У 2021 році смертність немовлят, до 1 року, становила 7,2 на 1000 живонароджених за розрахунками Державної служби статистики України без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій і Луганській областях [20].

У січні 2022 року в Україні народилося 18 062 немовлят. За 9 місяців повномасштабної війни РФ у 2022 році в Україні зареєстровано 152 тисячі пологів, ця кількість зменшилася на 36 тисяч порівняно з таким самим періодом 2021 року [21].

За перші півроку 2023 року в Україні народилося 96 755 дітей, з них 47 129 дівчаток і 49 626 хлопчиків. Це на 28% менше, ніж за аналогічний період 2021 року, коли народилося 135 079 немовлят. Цей показник значно нижчий, ніж за аналогічний період минулого року [21]. Це найбільше падіння

за весь період незалежності. Попереднє пікове явище розвороту також було пов'язане з війною.

Загалом, починаючи з 2013 року, рівень народжуваності в країні знижувався приблизно на 7% на рік.

Станом на 1 січня 2024 року російські війська з 24 лютого 2022 року вбили в Україні щонайменше 514 дітей, поранили щонайменше 1172 тис. дитини, 2290 тис. зниклих дітей розшукує Національна поліція України, відомо що 19 546 тис. дітей було депортовано (примусово переселено) російською федерацією [21].

Будь-який суб'єкт соціального процесу може виступати джерелом, споживачем або носієм ризику. Сьогодні загальновідомо, що мігранти являють собою новий елемент соціального середовища, який знижує загальний рівень захисту різних груп населення, що приймає, і є джерелом різного роду ризиків [22]. Ризики міграційного процесу породжуються рішеннями інституцій, що регулюють міграцію, мігрантами та приймаючим населенням. Органи влади, які приймають рішення у сфері регулювання міграційного процесу без урахування можливих негативних наслідків для суб'єктів реалізації, та недостатній захист цих суб'єктів від такого адміністративного впливу стають джерелом ризику як для вимушених переселенців та приймаюче населення. Мігранти та приймаюче населення виступають споживачами міграційних ризиків і несуть ці ризики одне за одного [19].

У короткостроковій перспективі скорочення чисельності населення, міграційна стагнація, скорочення та старіння населення триватимуть швидкими темпами. Ці тенденції визначають невтішний демографічний прогноз України. За даними Демографічного інституту, до 2050 року чисельність населення скоротиться на 5,5 млн осіб. При цьому чисельність населення працездатного віку (від 20 до 59 років) зменшується на 6,6 млн осіб, кількість людей старше 60 років збільшується на 2,6 млн осіб, а їх частка в населенні (рівень старіння) зростає до 33%. Прогнозується, щодо

співвідношення вікових умов між працездатним (20-59 років) і пенсійним віком (60 років і старше) зменшиться з 2,6 млн зараз до 2 млн на початку 2030-х років і до 1,5 млн до кінця прогнозного періоду [21].

Інформація про зайнятість і безробіття населення (за методологією Міжнародної організації праці) визначається державними органами статистики на основі обстежень робочої сили. У зв'язку із військовими діями, у поточному році Державна служба статистики України не має можливості проводити відповідні обстеження. Отже, показники зайнятості та безробіття населення за 2021 рік (за методологією МОП) є останніми оприлюдненими даними [20].

Розглянемо рівень безробіття в Україні за 2019-2021 рр. на таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Рівень безробіття в Україні за 2019 - 2021 рр.

Роки	Економічно активне населення, тис. осіб	Зайняте населення, тис. осіб	Безробітне населення, тис. осіб	Рівень безробіття, %	Зареєстрованих безробітних, тис. осіб	Всього населення, тис. осіб
2019	1738,1	15894,9	1486,9	8,6	338,2	41902,4
2020	16917,8	15244,5	1673,3	9,9	459,2	41588,4
2021	16666,8	14957,3	1709,5	10,3	295,0	41167,3

Джерело: складено на основі [23]

Середня чисельність зайнятого населення у 2021 році становить 14.9 млн осіб. Серед зайнятих громадян 3 млн (19%) були зайняті в неформальному секторі економіки. Рівень зайнятості населення становив 55,7%. У чоловіків цей показник становив 61,5%, у жінок – 50,4%. За видами економічної діяльності найбільше громадян було зайнято у торгівлі (3,6 млн осіб), сільському господарстві (2,7 млн осіб), промисловості (2,3 млн осіб), освіті (1,2 млн осіб), транспорті (1 млн осіб), охороні здоров'я. (0,9 млн осіб). Кількість безробітних у 2021 році (за методологією МОП) становить 1,7 млн осіб, з них 842 тис. жінок і 870 тис. чоловіків. Рівень безробіття населення за

методологією МОП становив 9,9% для всіх працюючих, 10,2% для жінок і 9,6% для чоловіків. Рівень безробіття серед молоді до 25 років був майже вдвічі вищим і становив 19,1%. Середній рівень безробіття по країнах ЄС у 2021 році становив 7,0%, зокрема, рівень безробіття серед молоді до 25 років сягнув 16,6% [23].

За даними обстежень щодо пошуку роботи безробітними, найчастіше вони звертаються за допомогою у працевлаштуванні до Державної служби зайнятості(40% всіх безробітних) [22].

Схематично проілюструємо рівень безробіття в Україні з 2019 по 2021 рр. за допомогою рис. 2.1

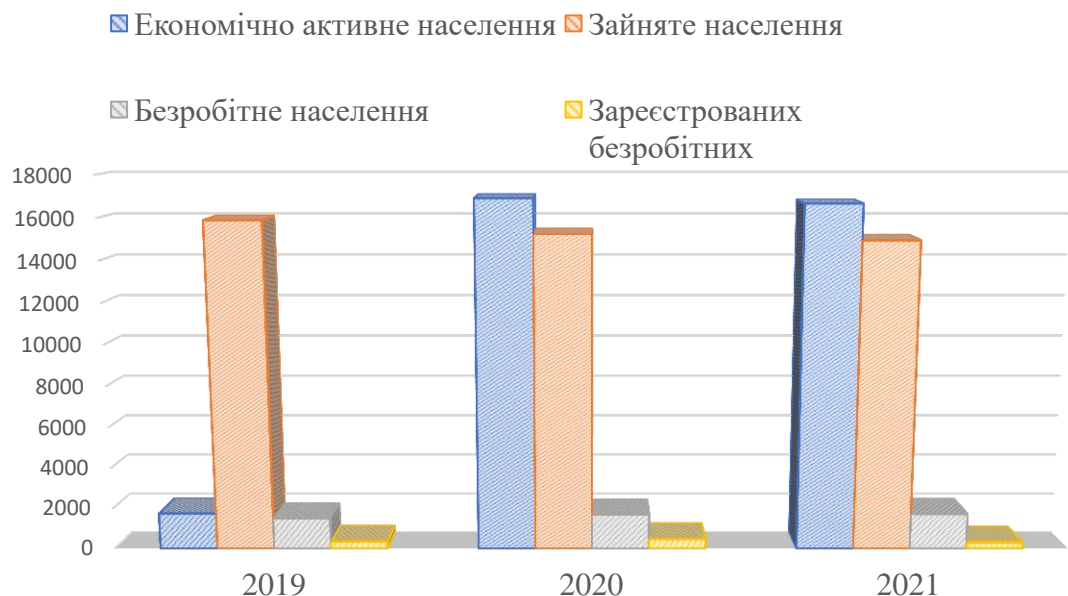

Рисунок 2.1 Динаміка зайнятості населення за 2019 -2021 рр., тис. осіб
Джерело: складено на основі [23].

Станом на кінець 2022 року, тобто грудень, в Україні працювало 8,6 млн найманих працівників. Це на 1,2 млн осіб менше, ніж у грудні 2021 року. Нині чисельність офіційно зареєстрованих у Державній службі зайнятості безробітних становить 146 тис. осіб. У 2023 році до Державної служби зайнятості звернулися та отримали послуги 301 тис. осіб та 37 тис. українців знайшли нову роботу за допомогою служби зайнятості [24].

У зв'язку з цим необхідним є розуміння феномену бідності. Зараз у науковому середовищі поширена думка, що бідність (потреба) є самостійним соціальним ризиком. Це однозначно зумовлено практикою міжнародно-правового регулювання соціального захисту, де бідність розглядається як основа соціальної безпеки поряд із класичними соціальними ризиками [19].

Серед економістів дискутується питання про те, як пов'язані соціальні ризики з прожитковим мінімумом і для яких груп працездатного населення він розраховується. Багато хто також вважає, що розмір прожиткового мінімуму працездатного населення в сучасних умовах недостатньо враховує культурні, освітні та медичні потреби трудящих і що працівники отримують виплати переважно за рахунок заробітку та заробітної плати [18].

Нижче продемонструємо динаміку прожиткового мінімуму в Україні за соціальними та демографічними групами з 2020 по 2023 рр. у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Прожитковий мінімум в Україні за соціальними та демографічними групами
за 2020 - 2023 рр., грн

Період	Загальний показник	Працездатні особи	Особи, що втратили працездатність
з 01.01.2023 по 31.12.2023	2589	2684	2093
з 01.12.2022 по 31.12.2022	2589	2684	2093
з 01.07.2022 по 30.11.2022	2508	2600	2027
з 01.01.2022 по 30.06.2022	2393	2481	1934
з 01.12.2021 по 31.12.2021	2393	2481	1934
з 01.07.2021 по 30.11.2021	2294	2379	1854
з 01.01.2021 по 30.06.2021	2189	2270	1769
з 01.12.2020 по 31.12.2020	2189	2270	1769
з 01.07.2020 по 30.11.2020	2118	2197	1712
з 01.01.2020 по 30.06.2020	2027	2102	1638

Джерело: складено на основі [24].

Аналізуючи таблицю 2.2 та рис. 2.2 можна дійти до такого висновку, що з січня 2020 року по грудень 2023 року загальний показник виріс лише на

562 грн. тобто на 21.7 % це є дуже малий показник попри те що, споживчі ціни в Україні в жовтні 2023 року прискорили зростання до 0,8% з 0,5% у вересні після зниження на 1,4% у серпні та 0,6% у липні, повідомила Державна служба статистики. Водночас у жовтні-2022 вони зросли на 2,5%, тож у річному вимірі за підсумками жовтня-2023 інфляція знову знизилася - до 5,3% із 7,1% за підсумками вересня, 8,6% - за підсумками серпня і 11,3% - за підсумками липня. Держстат у жовтні також зафіксував зниження базової інфляції до 0,4% з 0,9% у вересні після перебування її в липні-серпні на нульовому рівні. З урахуванням того, що в жовтні-2022 базова інфляція становила 1,9%, у річному вимірі за підсумками жовтня-2023 вона також знизилася до 6,8% з 8,4% за підсумками вересня, 10,0% - за підсумками серпня і 12,3% - за підсумками липня.

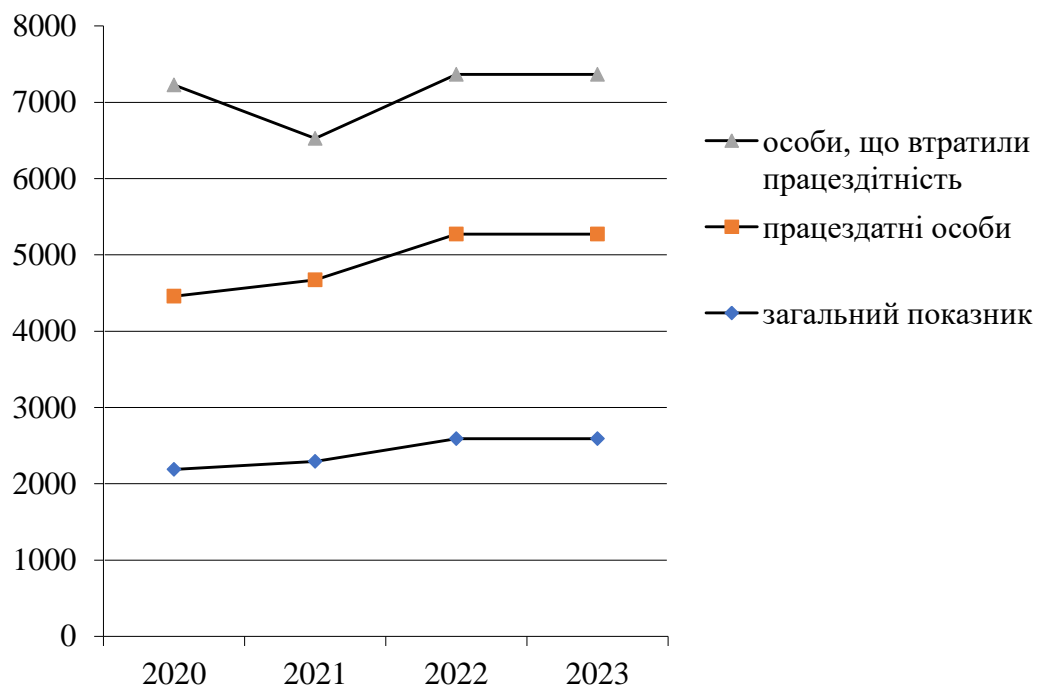

Рисунок 2.2 Показники прожиткового мінімуму в Україні за соціальними та демографічними групами за 2020 - 2023 рр., тис. грн

Джерело: складено на основі [24].

З початку 2024 року інфляція в країні сягнула 3,8%, базова - 4,6%, уточнив Держстат [28].

Як повідомлялося, наприкінці жовтня 2023 року Нацбанк України знову поліпшив прогноз інфляції на цей рік із 10,6% до 5,8%, однак погіршив його на 2024 рік - із 8,5% до 9,5%.

Уряд на початку листопада покращив прогноз інфляції на цей рік з 14,7% до 7,1%, а на наступний - з 10,8% до 9,7%.

У 2022 році інфляція зросла до 26,6% з 10% у 2021 році, базова інфляція - до 22,6% з 7,9%.

Мінімальна заробітна плата взаємопов'язана з прожитковим мінімумом, досліджуючи її розмір, потрібно оцінити співвідношення наведених показників [24].

Так, у табл. 2.3 на основі статистичних даних, наведено показники мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні за 2020-2023 рр.

Таблиця 2.3

Показники мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні за 2020-2023 рр.

Рік	Мінімальна заробітна плата, грн.	Прожитковий мінімум, грн.	Співвідношення %	Відхилення МЗП від ПМ, грн.
2020	4723,00	2027,00	233	2696
2021	6000,00	2189,00	274,10	3811
2022	6500,00	2393,00	271,63	4107
2023	6700,00	2589,00	258,79	4111

Джерело: складено на основі [24].

З 2021 року ми бачимо, що мінімальна зарплата майже втричі перевищує прожитковий мінімум, що є одним із кроків подолання бідності. У 2023 році можемо спостерігати значне перевищення мінімальної заробітної плати над прожитковим мінімумом, який становив у середньому 61% [24].

Проілюструємо показники мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні за 2020-2023 рр. на рис.2.3

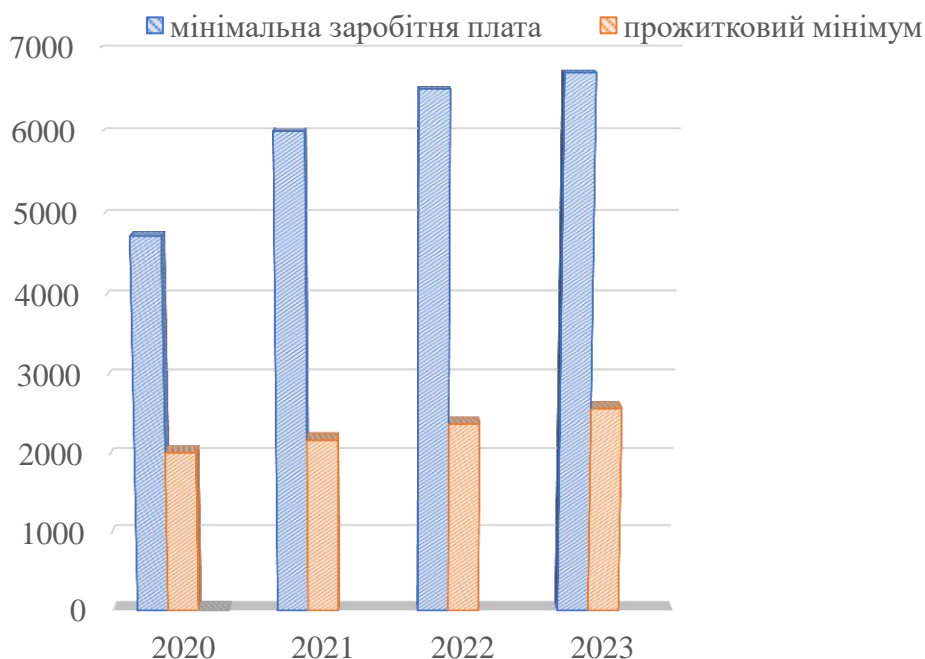

Рисунок 2.3 Показники мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні за 2020-2023 рр. тис. грн

Джерело: складено на основі [24].

У 2017 році за межею бідності перебувало 10,8% населення України, у 2018 році – 9,4%, у 2019-2020 роках – 7,1%.

У 2021 році, до початку повномасштабної війни, в Україні був найнижчий показник за рівнем бідності – лише 5,5%. За 2022 рік, за оцінкою Світового банку, він зріс до 24,1%.

За межею бідності 2023 року опинилися 67% українців. Країна майже повернулася на рівень бідності 2001 року, втративши 20 років у досягненні своїх цілей щодо скорочення рівня бідності через розв'язану росією війну.

2.2. Оцінка рівня соціальних ризиків в Україні

Можливість управління соціальними ризиками, у тому числі шляхом їх розподілу, зумовлена наявністю низки ознак, що відображають їх

громадський, соціальний характер та масовість в Україні. Перш за все, розглянемо видатки державного бюджету на соціальне забезпечення на 2020-2023 роки [25].

З січня по червень 2023 року із загального фонду державного бюджету на соціальне забезпечення пенсіонерів, малозабезпечених, ветеранів, людей з інвалідністю, сімей, дітей та молоді витрачено 264,3 млрд грн. Це відповідає 18,8% фактичних видатків загального фонду державного бюджету. Ці видатки були на 6,4 млрд грн, або на 2,3 %, нижчими від планових (табл. 2.4) [24].

Таблиця 2.4

Показники бюджетного фінансування видатків соціального призначення 2020–2023 рр.

Рік	Видатки соціального призначення (млн грн)			
	Охорона здоров'я	Духовний та фізичний розвиток	Освіта	Соціальний захист та соціальне забезпечення
2020	124925,3	9826,4	52857,3	322720,3
2021	170505,2	15970,3	63837,1	339278,9
2022	184267,8	11051,3	58508,1	425987,0
2023	161206,3	10158,3	52093,3	417916,6

Джерело: складено на основі [24].

Аналіз таблиці 2.4 показує, що у 2023 році темпи зростання фінансування соціальних видатків зменшились через великі витрати на оборону, пов'язані з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України.

Динаміку показників бюджетного фінансування видатків соціального призначення 2020–2023 рр. можемо наглядно побачити на рис. 2.4

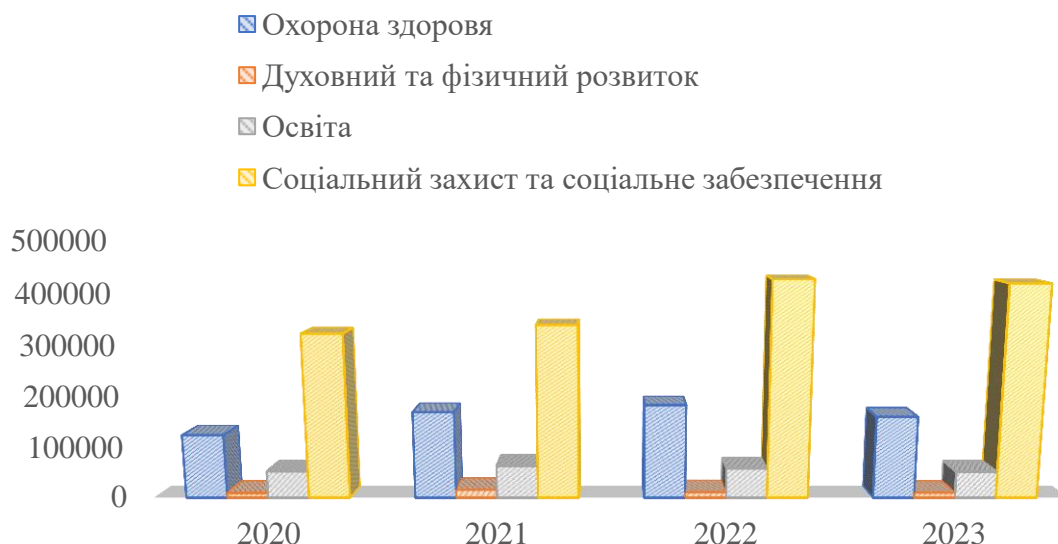

Рисунок 2.4 Показники бюджетного фінансування видатків соціального призначення 2020–2023 рр. (тис. грн)

Джерело: складено на основі [24].

Проект державного бюджету на 2023 рік передбачав подальше зменшення видатків на різні напрями соціального захисту населення. Зокрема, на соціальний захист та соціальне забезпечення було виділено 417916,6 млн грн.; освіту – 52093,3 млн грн.; духовний та фізичний розвиток – 10158,3 млн грн. видатків.

Проте соціальні видатки, закладені бюджетом у 2024 році, поступаються лише видаткам на оборону і становлять майже 470 млрд грн. У порівнянні з 2023 роком вони збільшені на 25 млрд грн [25].

На 2024 рік Верховна Рада України розглянула проект Постанови № 3421-IX від 19.10.2023 «Про висновки і пропозиції до Закону України про Державний бюджет на 2024 рік», яким передбачено:

- збільшення видатків споживання за бюджетною програмою "Забезпечення здійснення правосуддя місцевими, апеляційними судами та

функціонування органів і установ системи правосуддя" (код 0501020) на 52.428,6 тис. грн (з них оплата праці - на 42.825,8 тис. грн) для Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та видатки споживання за бюджетною програмою "Забезпечення засад функціонування незалежної судової влади" (код 5981010) на 9.727,7 тис. грн (з них комунальні послуги та енергоносії - на 1.973 тис. грн), зменшивши видатки розвитку за бюджетною програмою "Забезпечення здійснення правосуддя місцевими, апеляційними судами та функціонування органів і установ системи правосуддя" (код 0501020) на 62.156,3 тис. грн;

- збільшення видатків розвитку за бюджетною програмою "Наукова і науково-технічна діяльність закладів вищої освіти та наукових установ" (код 2201040) на 94.488,9 тис. грн та зменшити на таку саму суму видатки споживання за цією бюджетною програмою;

- збільшення видатків за бюджетною програмою "Надання освіти закладами загальної середньої освіти державної форми власності та освітніх послуг державною установою для осіб, які перебувають у закладах охорони здоров'я" (код 2201100) на 154.647,5 тис. грн (у тому числі видатки споживання - на 152.147,5 тис. грн (з них оплата праці - на 118.578,2 тис. грн, комунальні послуги та енергоносії - на 429,5 тис. грн), видатків розвитку - на 2.500 тис. грн), видатки споживання за бюджетною програмою "Забезпечення діяльності Національного центру "Мала академія наук України", надання позашкільної освіти державними закладами позашкільної освіти, заходи з позашкільної роботи, проведення всеукраїнських та міжнародних олімпіад у сфері освіти" (код 2201120) на 28.921,6 тис. грн, видатків споживання за бюджетною програмою "Здійснення методичного та аналітичного забезпечення діяльності закладів освіти" (код 2201170) на 20.000 тис. грн (з них оплата праці - на 16.393,5 тис. грн), видатки розвитку за бюджетною програмою "Загальнодержавні заходи у сфері освіти" (код 2201260) на 56.412,9 тис. грн, зменшивши видатки розвитку за бюджетною програмою

"Фонд розвитку закладів фахової передвищої та вищої освіти" (код 2201140) на 259.982 тис. грн;

-збільшення видатків споживання за бюджетною програмою "Керівництво та управління діяльністю у зоні відчуження" (код 2708010) на 2.096 тис. грн (при цьому збільшити видатки на оплату праці на 4.838,6 тис. грн) та скоротити видатки розвитку у сумі 2.096 тис. грн за цією бюджетною програмою [26].

Суттєве зростання обсягів бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення зумовлене політикою уряду, що спрямована на підвищення соціальних стандартів життя громадян. Разом із тим прискорене нарощування масштабів фінансування соціальних програм закладає основи для формування нових соціальних ризиків. На думку окремих науковців, це може спричиняти залежність від матеріальної державної допомоги, викликати у населення споживацькі настрої та не спонукати його забезпечувати певну якість життя за рахунок власної праці [32]. Система соціальної допомоги населенню потребує реформування: кошти розпорошуються, відсутня належна адресність, наявні махінації у сфері надання пільг, відсутній належний контроль за рухом бюджетних коштів. Функції держави покликані не лише здійснювати підтримку малозабезпеченим та незахищеним верствам населення, але й створювати такі умови, що дали б можливість громадянам самостійно забезпечувати належний рівень життя [27].

22 липня 2020 року Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 632 «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги», якою затверджено Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у новій редакції.

На отримання державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми має право кожна родина в Україні, яка має дітей віком до 18 років згідно Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [27]. Відповідно з цим Законом є такі види державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми:

- надання державної соціальної допомоги по вагітності та пологам;
- надання державної соціальної допомоги при народженні дитини;
- надання державної соціальної допомоги при усиновленні дитини;
- надання державної соціальної допомоги на дітей, які знаходяться під опікою;
- надання державної соціальної допомоги на дітей одиноким матерям;
- надання допомоги особі, яка доглядає за хворою дитиною.

Покриття витрат на виплату державної допомоги сім'ям з дітьми здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Фінансування державних соціальних допомог здійснюється із Державного бюджету України у вигляді субвенцій до місцевого бюджету.

Згідно Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [27] право на надання державної соціальної допомоги по вагітності та пологам мають всі жінки, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Документи, які є підставою для призначення є довідка з лікувального закладу, де вагітна перебуває на обліку, довідка з місця начання, служби, центру зайнятості, якщо там зареєстрована. Особам, які усиновили дитину теж надається допомога по вагітності та пологам згідно рішення про усиновлення або встановлення опіки за період з дня усиновлення чи встановлення опіки і до закінчення строку післяпологової відпустки.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей - 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 - до пологів та 90 - після пологів). Зазначена допомога обчислюється сумарно

та надається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

Розмір допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами є 100 відсотковим від середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не менше 25 відсотків від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць [21].

Державна соціальна допомога по вагітності та пологам виплачується не пізніше шести місяців по закінченню такої відпустки [22]. Державна соціальна допомога при народженні дитини надається одному із батьків, який постійно проживає і здійснює догляд за дитиною. Якщо над дитиною встановлена опіка така допомога надається з дня рішення про встановлення опіки. Якщо дитина була усиновлена державна соціальна допомога при народженні дитини надається одному з батьків усиновителів згідно рішення про усиновлення дитини. Документи, які необхідні для призначення: паспорт одного з батьків, свідоцтво про народження дитини, письмова заява за відповідною формою. 31

У разі народження двох і більше дітей (або встановлення опіки, усиновлення) державна соціальна допомога при народженні надається на кожну дитину. Ця допомога надається не пізніше ніж 12 місяців з дня народження дитини. Сума розміру грошової допомоги не залежить від кількості народжених чи усиновлених дітей. У 2023 році розмір грошової допомоги у разі народження чи усиновлення дитини в Україні становив 41 280 грн. , з якої 10320,00 грн. це одноразова допомога, яка виплачується одразу після народження дитини та 860,00 грн. виплачується протягом трьох років. У 2024 році виплати при народженні дитини не підвищились [22].

Грошовий еквівалент бебі-боксу з січня становитиме 7 689 грн.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами для непрацюючих жінок, зареєстрованих у центрі зайнятості, у 2024 році складе 757 грн.

Також важливою складовою фінансової системи будь – якої держави є пенсійне страхування, ціль якого полягає у забезпеченні населення необхідними та достатніми ресурсами.

Пенсійне страхування є однією із основних форм соціального захисту, в основі якої закладений страховий метод, тобто здійснення внесків в фонди обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від видів діяльності та форм власності та особами найманої праці, що працюють за трудовим договором, й використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян [25].

Середній розмір пенсії в Україні станом на 1 січня 2023 року становила 4622,59 грн. Це стало відомо зі статистики Пенсійного фонду. Зазначена цифра свідчить, що за рік пенсії зросли майже на 16 %. У 2022 році середня пенсія становила 3991,53 грн, тобто на 631,06 грн менше.

Продовжується тенденція до зменшення кількості пенсіонерів. Станом на 1 січня 2022 року їх кількість офіційно налічувала 10 841 117 осіб. У 2023 році за даними Пенсійного фонду, в Україні було зареєстровано 10 687 921 отримувачів пенсії, тобто на 153 тис. менше.

При цьому потреба на виплату пенсій неухильно зростає. Якщо в січні 2022 року на щомісячну виплату пенсій виділили 44,5 млрд грн, то за грудень 2022 року держава спрямувала на це вже 51,4 млрд грн. Це свідчить про те, що навіть невелика індексація пенсій потребує додаткових мільярдних видатків.

Отже, згідно з аналізом пенсійних виплат та статистичними даними, можна зробити висновок, що кількість пенсіонерів поступово зменшується, як і соціальні виплати. Водночас уряд щороку збільшує пенсійні виплати, але слід зазначити, що після розрахунку цього показника в доларовому еквіваленті реальне значення середньої пенсійної виплати в Україні зазнало негативної динаміки.

Висновки до розділу 2

Соціальні процеси, особливо соціальні ризики, що характеризуються незавершеністю, неоднозначністю та невизначеністю, не допускають достатнього рівня формалізації. Невизначеність виникає через різні аспекти соціального ризику, а якісні показники за своєю суттю неоднозначні.

Соціальні ризики можна оцінювати та контролювати за допомогою нової методології, заснованої на теорії нечітких множин. Це дає змогу певною мірою формалізувати процеси та явища в суспільстві, економіці та інших сферах, тим самим полегшуючи процес прийняття управлінських рішень.

Таким чином, аналіз сучасних соціальних ризиків в Україні показав, що воєнні дії на території країни формують факторні можливості прояву та поширення соціальних ризиків у певних сферах життя. Так, у 2021 році, до початку повномасштабної війни, в Україні був найнижчий показник за рівнем бідності – лише 5,5%. За 2022 рік, за оцінкою Світового банку, він зріс до 24,1%.

За межею бідності 2023 року опинилися 67% українців. Країна майже повернулася на рівень бідності 2001 року, втративши 20 років у досягненні своїх цілей щодо скорочення рівня бідності через розв'язану росією війну.

Країна майже повернулася до рівня бідності 2001 року, пропустивши 20 років від досягнення цілей щодо скорочення бідності через війну, розв'язану росією.

В ході дослідження було виявлено, що в короткостроковій перспективі скорочення чисельності населення, міграційна стагнація, скорочення та старіння населення триватимуть швидкими темпами. Ці тенденції визначають невтішний демографічний прогноз України. За даними Демографічного інституту, до 2050 року чисельність населення скоротиться на 5,5 млн осіб.

Визнання пріоритетів і конкретних шляхів попередження соціальних ризиків та мінімізації їх наслідків є одним із найактуальніших і актуальних викликів сучасності, вирішення якого є необхідним для збереження людського потенціалу у воєнний період і під час післявоєнної відбудови.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

3.1 Проблеми регулювання соціальних ризиків та шляхи їх подолання

Встановлення суспільної злагоди та стабільного миру неможливе без узгодження інтересів держави та громадян, одночасного врахування національних інтересів і прав людини, стратегічних соціально-економічних програм, спрямованих на розвиток людини.

Щоб підкреслити актуальність теми, необхідно зосередитися на зв'язку соціально-економічної безпеки з довгостроковими пріоритетами розвитку Української держави, стратегіями реформ та найважливішими державними програмами в галузі безпеки [29].

Соціальні ризики в сучасній Україні пов'язані з масовою втратою інфраструктури, спричиненою війною. Під час повномасштабної війни було пошкоджено або знищено понад 3 тис. навчальних закладів, 907 закладів культури, 168 спортивних закладів, 95 релігійних святинь. У 2022 році значної шкоди завдано житловому фонду, пошкоджено або зруйновано 149,3 тис. житлових будинків.

Усі ці руйнації загострюють групи ризиків у сфері якості та доступності соціальних послуг. Зниження доступності соціальних послуг прямо впливає на зниження відтворюваності людського капіталу, погіршення його якісних характеристик. Перелік найбільш вагомих соціальних ризиків в Україні, що поширюються в період війни (Додаток А)[30].

Усі ці та інші негативні наслідки воєнного вторгнення спричинили масову міграцію. За оцінками Ради ЄС, в результаті міграції населення України може скоротитися на 24-33% в залежності від тривалості бойових дій і нестабільного функціонування інфраструктури. За офіційними даними, з початку активної фази збройної агресії Російської Федерації населення

України скоротилося на 6,7 млн осіб. Змінилася статево-вікова структура населення, спостерігається зменшення, особливо частки молоді до 20 років та жінок у працездатному віці [15].

Серед основних типів міграцій населення, що спостерігаються в Україні, можна виділити наступні:

- міграція за кордон. Станом на 8 листопада 2022 року понад 7,8 млн українських біженців були змушені покинути Україну, майже 4,7 млн з них отримали тимчасовий захист. З 1991 р. обсяг міграції перевищує всі показники періоду незалежності України;

- внутрішні переміщення всередині країни. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), переміщення населення в межах України у 2022 році становило близько 8 млн осіб;

- незаконне вивезення українських громадян до рф. За даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН), станом на вересень 2022 р. до рф було переміщено 2,9 млн осіб та 9400 українських дітей. Як повідомляють російські ЗМІ, до рф з України в'їхало понад 3,4 млн українців, серед них – 448 тис. дітей. За інформацією Радника – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Д. Герасимчук, станом на червень 2022 р. з України на територію рф, окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) та Білорусі було вивезено 234 тис. українських дітей;

- імміграція в Україну. Згідно з розрахунками демографів Україну очікує подальше скорочення загальної чисельності населення, зростання у його структурі частки етнічних українців та зменшення частки росіян, збільшення кількості кримських татар, а також збільшення частки мігрантів з Північного та Південного Кавказу, країн Азії, Африки. Станом на 30 вересня 2022 р. в Україні на обліку перебуває 304 167 іммігрантів; 187 389 – іноземців та осіб без громадянства (тимчасові)[30].

- імміграція в Україну. За розрахунками демографів, Україну очікує подальше зменшення загальної чисельності населення, збільшення в його

структурі частки етнічних українців і зменшення частки росіян, зростання чисельності кримських татар, а також зростання в ньому частка мігрантів з Північного та Південного Кавказу, країн Азії, Африки. Станом на 30 вересня 2022 року в Україні перебуває 304 167 зареєстрованих іммігрантів; 187389 – іноземці та особи без громадянства [30].

При розгляді причин трудової міграції в Україні виділяються економічні та соціальні мотиви. Основним чинником, що визначає міграційну поведінку українців, є економічна мотивація. Більшість громадян сприймають трудову міграцію як засіб стабільного заробітку через відсутність можливості знайти гідну роботу вдома, втрату роботи або необхідність утримання родини. Несімейна молодь, яка здійснює короткострокові міграції, часто мотивується соціальними аспектами та прагне самореалізації на батьківщині [28].

Оскільки держава інвестує значні кошти у населення, яке подальше мігрує, це призводить не лише до демографічних, а й соціальних проблем. Для зниження тенденцій до міграції важливо забезпечити конкурентоспроможні зарплати на ринку праці. Ключовою реформою для української економіки може стати перетворення бізнесу на прозорий та менш ризикований сектор, сприяючи привабленню інвестицій та збільшенню попиту компаній на робочу силу і конкурентоспроможні заробітки. Детінізація економіки може вирішити проблему високої міграції за кордон. Забезпечення компаніями не лише високих зарплат, але й соціальних пільг, таких як медичне страхування та додаткова освіта, сприятиме збільшенню інтересу населення до працевлаштування в Україні [32].

Найважливіша проблема, що виникає під час аналізу демографічної ситуації в Україні, — недостовірність даних. Неодноразово зазначалося, що дані, зокрема Державної служби статистики України, далекі від реальності, оскільки засновані на даних перепису населення 2001 року з урахуванням природного приросту населення та зареєстрованої міграції[33].

Однак важливо пам'ятати, що наявність достовірних даних сприяє проведенню ефективної державної політики. Розвинені країни проводять перепис населення загалом кожні 10 років, у деяких це навіть закріплено на конституційному рівні. Витрати на перепис є суттєвими, проте втрати від неефективної політики можуть у рази перевищувати їх. Європейські країни, наприклад, часто проводять електронний перепис населення, маючи для цього відповідні реєстри. В Україні достатньої кількості реєстрів поки що не існує, тому на порядку денному залишається проведення традиційного перепису, по можливості згодом доповнюючи його електронним. Також характерним недоліком для оцінки на основі наявних даних є непохитність емігрантів фіксувати факт зміни реєстрації проживання, якщо це не потребує відповідного законодавства іншої країни [33].

Слід зазначити, що повномасштабна війна та її негативні наслідки лише посилили демографічні проблеми, які накопичувалися протягом 30 років – на 24 лютого 2022 року вони вже були серйозним викликом для української держави [29].

У ході вивчення демографічної ситуації в Україні встановлено, що на цьому етапі розвитку наша країна перебуває в умовах тривалої демографічної кризи. Протягом останніх 5 років чисельність населення постійно скорочується, що підтверджується і несприятливим станом таких показників, як високий рівень старіння населення, низька народжуваність, висока смертність у порівнянні з народжуваністю [31].

В Україні важливо вирішити проблему старіння нації, обумовлену низькою народжуваністю. Зміни в інституті сім'ї відбулись через те, що сучасні сім'ї відкладають народження дітей до пізнього віку, відсутність умов для створення самовідтворюючої сім'ї грає ключову роль. Низький рівень життя та недостатня державна підтримка призводять до небажання мати більше одної дитини. Також, роботодавці не надають адекватні умови для декретного відпочинку під час народження дитини, а при наймі часто дискримінують жінок, які планують створити сім'ю.

Під загрозою втрати роботи вибір часто спрямовується на кар'єрні перспективи, а не на розширення родини. Тому важливо збільшити державні дотації при народженні дітей, щоб створити стимули та сприятливі умови для створення сімей. У прогресивних країнах визнається концепція економіки дітонародження, яка розглядає формування сім'ї як економічний компроміс, зокрема через розрахунок вигод та альтернативних витрат. Наприклад, жінка медіанного віку може знаходити стимул у оплачуваній декретній відпустці, залежній від рівня доходу, як важливішій альтернативі до державної допомоги, оскільки оцінюватиметься витрати часу на дітей [35].

Ці зміни є невизначеними та призводять до появи нових соціальних ризиків. Уникнути ризику неможливо, але можна розробити методи мінімізації негативних наслідків ризику; Серед них соціальні ризики є одними з найменш досліджених [29].

Вихідною точкою соціального захисту населення є категорія «соціальний ризик» — імовірність втрати людиною життєво важливого фактора, що призводить до тимчасової або постійної втрати засобів до існування. Виникнення цієї групи ризику пов'язане з переходом до буржуазної суспільно-економічної формації та становленням капіталістичного способу виробництва, за якого робоча сила перетворюється на товар, а заробітна плата є основною, а часто й єдиною. Існує висока ймовірність відчутти фінансову незахищеність внаслідок втрати цього матеріалу, який є джерелом доходу для багатьох членів суспільства [13].

Безробіття представляє собою не лише економічне явище, але і складний синтез економіки, політики та моралі у суспільстві. Не слід розглядати його лише як результат особистого поведінкового підходу осіб на ринку праці. Безсумнівно, безробіття є негативним соціальним явищем, яке завдає шкоди суспільству, державі та окремій особі, і йому слід протидіяти за допомогою соціальних, економічних, організаційних та правових механізмів. Не випадково показники економічної активності населення використовуються для аналізу соціально-економічної ситуації в країні,

розрахунку макроекономічних показників, моніторингу ефективності державної політики на ринку праці, а також розробки та оцінки реалізації програм зайнятості та соціально-економічного розвитку [17].

За оцінками Міжнародної організації праці, через війну в Україні було втрачено майже 5 мільйонів робочих місць. Загалом, явище безробіття є найгострішою проблемою, з якою сьогодні стикається населення України. Якщо раніше причиною такого поширеного явища була неефективність використання праці в минулому та відсутність економічних умов, які б дозволяли людям застосовувати свої навички у продуктивній праці за гідну оплату праці, то сьогодні це війна. Вже сьогодні безробіття в нашій країні набуває масового характеру і становить реальну загрозу державному та суспільному добробуту [32].

Безробіття є глобальною проблемою, яка породжує політичну напругу, соціальну нестабільність і все більше потребує заходів для її запобігання. Сьогодні ринок праці в Україні досить нестабільний, кількість робочих місць зменшується та збільшується дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили, очікується високий рівень безробіття. Зменшення населення відбулося через виїзд людей за кордон, перебування на тимчасово окупованих територіях та з інших причин [33].

Сьогодні проблема безробіття є одним із найважливіших соціальних ризиків, що потребує соціального захисту безробітних. Таким чином, захист від безробіття має бути важливим компонентом національної політики для вирішення важливих соціально-економічних проблем. З одного боку, йдеться про збереження та повне використання трудового потенціалу населення. Це зниження соціальної напруги, пов'язаної із соціальним існуванням групи населення, яка втратила доходи та чий соціальний статус погіршився [17].

Сьогодні держава вже робить певні кроки для подолання безробіття. Механізм соціального захисту безробітних в Україні є складним і передбачає взаємодію як активних, так і пасивних інструментів політики. Інструменти активної політики соціального захисту безробітних спрямовані на

активізацію зусиль, підвищення конкурентоспроможності безробітних на ринку праці, а пасивних – на компенсацію втрачених трудових доходів у період безробіття. Безперечно, інструменти активної політики мають вищий рівень як економічної, так і соціальної ефективності, оскільки в основі їх реалізації лежить принцип надання не «риби», а «вудки», що зумовлює соціальну підтримку безробітних за умови їхньої роботи. Важливим інструментом соціального захисту безробітних є їх працевлаштування [17]. У 2023 році уряд розробив програми боротьби з високим рівнем безробіття. Програма «єРобота» – це можливість отримати грант від держави: якщо говорити про мікрогранти, то йдеться про суму до 250 тис. грн.; програма «Власна справа» дозволяє бажаючим відкрити власну справу та працевлаштувати мінімум 2 людини. Ця програма є найпопулярнішою серед усіх запроваджених урядом програм підтримки бізнесу мікрогрантів: на участь у «Власній справі» заявки подали понад 10 тисяч громадян.

Уряд також розробив і запропонував механізм, за допомогою якого тимчасово безробітні зможуть займатися суспільно корисною працею, яка потрібна в регіонах. Люди, які з різних причин втратили роботу, зможуть приєднатися до так званої «Армії відновлення» країни, а держава оплачуватиме їм роботу. Отже, безробітних можна залучати до виконання суспільно корисних робіт оборонного характеру, робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій штучного, природного та військового характеру. Це можуть бути роботи для забезпечення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань і сил цивільного захисту, а також роботи для забезпечення загальних потреб функціонування економіки та життєдіяльності населення. Зокрема, це може бути: встановлення та укріплення блокпостів, вирубка дерев для формування траншей; рубка дров для армії та населення; знесення руїн та відновлення житлових будинків та інших приміщень, пошкоджених внаслідок бойових дій; зміцнення дамб; розчищення магістралей від сміття; розвантаження гуманітарної допомоги; облаштування підвалів у багатоповерхових будинках, школах-притулках;

ремонтно-реставраційні роботи в приміщеннях соціальної сфери; надання допомоги переселенцям, особам з інвалідністю та людям похилого віку. Безробітні в рамках проекту «Армія відновлення» отримують виплату в розмірі не нижчому від мінімальної заробітної плати, яка зараз становить 7100 гривень. У більшості випадків це вище, ніж допомога по безробіттю. З учасниками цих робіт будуть укладені трудові договори на певний термін. На період участі у суспільно корисних роботах виплата допомоги безробітним припиняється [36].

Наприклад, бізнес, який знаходиться в небезпечній зоні, може подати заявку на бажання переїхати в безпечну частину України. Послуги, які надає держава, полягають у тому, що зусиллями Укрпошти та Укрзалізниці будуть переселені всі виробничі потужності, включно з працівниками. На місцях регіональні військові адміністрації допомагають знайти житло для робітників, місце для виробництва та простори для кооперації [37].

Сьогодні необхідним є критичний погляд на рівень теоретичного і практичного вивчення проблем соціальної небезпеки населення та наукова розробка конструктивних пропозицій щодо їх подолання.

Необхідність дослідження та наукового оновлення понятійного апарату «соціальний захист населення» залежить, насамперед, від підвищеного інтересу вчених і дослідників до пріоритетних проблем соціальної політики, що дозволяє вносити пропозиції щодо вдосконалення як власне підсистеми та системи соціального захисту в цілому. Слід зазначити, що особливістю вирішення окремих питань соціального захисту населення України є їх тісний зв'язок із пріоритетними напрямками вдосконалення соціальної політики, що є актуальною роботою як теоретичних (уточнення понять, термінології, розробка, так і технічний напрямок). принципів, встановлення надійності системи тощо) і практичні проблеми. здійснення ефективних заходів соціального захисту, визначення принципів взаємодії, координації та їх впровадження [31].

3.2 Зарубіжний досвід соціальної політики як інструменту управління соціальними ризиками

У період становлення ринкової економіки в Україні соціальна політика не була утверджена як практична та комплексна стратегія. Фактично йдеться про різні пільги, субсидії тощо, які не підкріплені можливістю фінансування бюджету. На думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень економічні реформи призвели до глобального скорочення національних ресурсів і суспільних ресурсів, позапланові соціальні заходи не мали практичного ефекту та не вплинули на масштаби бідності в Україні. Навпаки, відбулася велика зміна способу державного управління та рішення про розподіл грошей між багатими та бідними, відбулася поляризація суспільства, розділеного на дві нерівні групи: в одній групі – багато груп які страждають від бідності; (83,6% бідних, бідних та вразливих), серед інших є невелика соціальна група (0,05% населення), яка має надбагатства [38].

Слід зазначити, що негативні наслідки економічних і соціальних змін, які відбулися без спеціальних превентивних заходів, призвели до різкого зниження рівня життя більшості населення України. А створена за часів Союзу система соціального захисту не відповідає сьгоднішнім вимогам. З іншого боку, особливості сучасного соціально-економічного становища України не дозволяють автоматично вживати заходів у сфері соціального захисту населення, яке успішно осіло в розвинених країнах Західної Європи та Америки [39].

На сучасному етапі, в умовах широкої міжнародної інтеграції України в міжнародний європейський простір, потреба в досвіді розвинутих країн щодо створення ефективної системи соціального захисту є особливо гострою. Отже, національні методи управління соціальними ризиками, створені урядами, передбачають різноманітну участь самої держави, роботодавців, працівників та недержавних форм страхування (приватне страхування) у забезпеченні соціального захисту громадян [38].

У Великій Британії продовжується напрям «змішаної» економіки, а форма сучасної соціальної політики поєднує в собі наслідки політики Тетчер щодо запровадження ринкових відносин у соціальному секторі та останніх спроб лейбористського уряду поступово змінити інтернаціоналізацію деяких. Останнім часом почали досліджувати рівень потреби в соціальній допомозі. Наприклад, претендент на таку допомогу тепер має пояснити, чому він безробітний, підтвердити своє право на допомогу та спочатку отримати консультацію щодо пошуку нової роботи. Також зростає ідея створення додаткової пенсії, яка була запроваджена з 1975 року, але з квітня 2001 року також з'явилися «трудова пенсія» та форма соціального страхування.

Британська система соціальної політики базується на концепції політичного шляху Лейбористської партії, яка називається «Третій шлях». Це спроба відійти від традиційного лівого та правого мислення та відображає погляд лейбористів на реальний світ, постфройдизм, гнучкі трудові відносини, фрагментацію ринку та орієнтацію на послуги. Проголошене в рамках цього курсу поняття «мораль» ґрунтувалося на сприянні розвитку активної участі громадян у колективній діяльності, переосмисленні громадянства як забезпечення належної праці, встановлення співвідношення соціальних прав людини з її обов'язками. «Третій шлях» розглядав державу як силу, яка захищатиме ефективні громади та волонтерські організації, заохочуючи їх зростання, щоб вони самі вирішували соціальні проблеми [40].

У Німеччині уряд підтримує самозайнятість і тимчасову зайнятість, оголошує про підвищення рівня страхових пенсій і допомоги по хворобі, оголошує медичну реформу, спрямовану на скорочення діяльності лікарняних кас (лікарняних кас) і розширення приватного сектора. Структурні реформи, спричинені глобальними економічними та демографічними процесами, суттєво вплинули на традиційну корпоративістську модель.

Шведська соціальна політика, яка вважається «класичною» соціал-демократією, тепер включає інструменти та заходи, типові для країн з

ліберальною та корпоративною моделлю соціального забезпечення. Перехід на соціальне забезпечення, особливо на недержавні пенсійні рахунки, виплати залежно від стажу та заміна частини універсальних програм соціальної допомоги на економічні адресні, хоч і не надто популярні серед населення. Проте шведи загалом задоволені своєю системою соціального забезпечення, високим рівнем життя та однією з найвищих у світі тривалістю життя.

У США прийнято називати модель соціальної політики ліберальною або навіть «ультраліберальною» [39], оскільки вона базується на такій цінності, як індивідуалізм, або «залишковою», оскільки, як згадувалося, держава забезпечує лише мінімум допомоги. Водночас ставлення до отримувачів допомоги досить стигматизуюче. Хоча відомий британський фахівець із соціальної політики П. Спікер вважає американську модель «плюралістичною» [20], оскільки вона поєднує різноманітні державні, місцеві, комерційні та благодійні соціальні програми. Нині в країні поглиблюється лібералізація соціального забезпечення, скорочується фінансування соціальних програм, обговорюється комерціалізація соціального страхування, особливо пенсійного. Серед інших явищ варто відзначити відмову від запровадження обов'язкового медичного страхування, яке б забезпечувало загальний доступ до медичних послуг, а також погіршення економічної ситуації та зростання безробіття. Хоча радикальних змін у моделі соціальної політики США, як це спостерігається в інших країнах, не відбулося, а лише поглибилися її «залишки», але прогнозувати розвиток соціальних програм у найближчому майбутньому американські вчені не беруться [41], особливо з огляду на нинішню економічну рецесію, скорочення видатків на соціальну сферу та бажання зіграти роль «світового жандарма».

Мексика продовжує страждати від економічної та соціальної фрагментації, бідності більшості громадян, нерівності на ринку праці та невирішених етнічних проблем. Структура соціальної політики в країні була і

залишається фрагментованою (з деякими корпоративними елементами, успадкованими від Іспанії) [39]. Хоча уряд визнає існування багатьох нерівностей між різними етнічними групами, регіонами та поколіннями, він підкреслює, що він не має ресурсів, спрямованих на зміцнення соціальних програм, спрямованих на надання адресної допомоги людям із найбільш вразливих верств населення, особливо для подолання бідності та покращення освіти, житлові умови, охорона здоров'я, розвиток села.

Отже, виходячи з цього, бачимо, що соціальну політику не можна розглядати як похідну від економічної політики. Зокрема, приклади Мексики, Бразилії та Нігерії показують, що економічний потенціал чи природні ресурси самі по собі не ведуть до соціального розвитку. Звичайно, багаті країни можуть дозволити собі виділяти більше ресурсів на соціальні програми, але тільки якщо такий перерозподіл доходів є ідеологічно та соціально прийнятним. Адже найвищі витрати на соціальну сферу (Швеція, Нова Зеландія) мають далеко не найпотужніші економічно країни (США, Японія). Домінуючою моделлю соціальної політики, заснованої на цінностях соціальної справедливості, була і залишається дотримання прав людини, особливо її права на соціальне забезпечення та гармонійний розвиток [37].

На сьогодні для України буде актуальніший зарубіжний післявоєнний досвід.

Однією з найбільших проблем після воєнного стану є мінімальна зайнятість, багато цивільних, які шукають роботу, а також багато біженців, які не хочуть повертатися.

Після закінчення воєнного стану міжнародні донори та національні уряди реалізували програми, спрямовані на репатріацію біженців. Це і транспортні витрати, і допомога в пошуку роботи, і надання кредитів для відкриття бізнесу. Так, під час бойових дій у Боснії та Герцеговині з 1992 по 1995 рік країну покинули 2,2 млн осіб. Після 5 років війни 500 тис. чоловік не повернулися додому і жили за кордоном [38].

Було використано ряд програм, щоб допомогти відбудувати Балкани:

PHARE – це програма ЄС, спрямована головним чином на країни Східної та Центральної Європи, щоб допомогти їм підготуватися до вступу в Союз. Для Боснії та Герцеговини EAP - Essential Assistance Program - була запущена в рамках програми PHARE. Задумана як перехідний етап між гуманітарною допомогою та довгостроковими проектами реконструкції, програма передбачає забезпечення матеріалами та обладнанням для десяти найважливіших секторів економіки;

SAPARD — ще одна програма Європейського Союзу для країн Східної та Центральної Європи, спрямована на розвиток сільського господарства;

OBNOVA — програма ЄС для відбудови інфраструктури та повернення біженців;

Програма розвитку та співробітництва (SAP) – це місія Європейського Союзу, спрямована на сприяння економічному розвитку країн та наближення їх до Європейського Союзу. Одним із найважливіших інструментів є програма фінансової допомоги CARDS [41].

Однак у випадку з Боснією та Герцеговиною відсутність плану економічного розвитку та інноваційного центру негативно вплинула на бізнес. Крім того, влада не дбає про створення нових робочих місць, залишаючи це питання на відкуп самому ринку та приватній думці. За 10 років після закінчення війни в 1996-2007 рр. безробіття в цій країні залишалось на рівні 30-40% і найдовше це була одна з європейських країн (16%) [37].

Але найвідомішим післявоєнним планом економічних реформ є план Маршалла. Згідно з цим планом, європейські країни отримували продовольство, паливо, припаси та позики як засіб побудови промисловості та економіки між країнами. План Маршалла надав 17 європейським країнам допомогу на суму 13 мільярдів доларів США (115 мільярдів доларів у 2021 році), з яких 90% були безповоротними. План спрацював: між 1948 і 1952 роками промисловість зросла на 35%, а рівень доходу становив 70-20%.

Міжнародне співробітництво стало фактором – основою для створення Європейського Союзу [43].

Але найуспішнішою економікою після США була Японія, яка була не просто програна, а була суттєво знищена. Крім того, країна втратила всі свої території: Китай, Мандор і Філіппіни для сировини, сільськогосподарської продукції та продовольства. Сполучені Штати також тиснули на Японію, щоб вона звільнила окуповані території в Східній Азії [44].

Під час окупації США з 1945 по 1952 рік Японія індустріалізувалася. Профінансувавши Японію (\$3 млрд), Америка зміцнила свої позиції в Азії під час холодної війни. У США заборонили торгівлю компаніями (дзайбацу). Вони отримали в свої руки найбільші ділові частини військово-промислового комплексу, які становили основу довоєнної економіки Японії. Тому в США створено антимонопольний орган [44].

Згодом було проведено аграрну, податкову та трудову реформи, зменшено податки з підприємств. Натомість він додає податок на населення, якого раніше не було. Сполучені Штати створили нову податкову систему для Японії: щоб заохотити людей платити податки добровільно, Японія створила блакитний дохід: для підприємств, які вели точні записи та звіти та сплачували все вчасно. Компанії, які заявили про це, не були належним чином відстежені та перевірені державними органами.

Японія також конфіскувала сільськогосподарські землі у землевласників до війни і продавала їх колишнім працюючим фермерам за дуже низькими цінами. Оскільки сільськогосподарські угіддя становлять лише 15% від загальної площі землі, ефективність і продуктивність цих земель була перевірена. Експеримент був успішним: з'явилися заможні фермери, які почали інвестувати в банківські системи та нові технології [44].

Загалом, важливим фактором успішного відновлення економіки країни є інвестиції у високотехнологічне виробництво. Якщо в середині 1950-х існували металургія, енергетика і суднобудування, то в 1960-х їх місце зайняли електроніка і автомобілебудування.

Японці були обмежені природними ресурсами, тому інвестували в технології та активно купували патенти по всьому світу. У 1950-1960-х роках японські компанії отримали понад 30 000 патентів на суму майже мільярд доларів. науково-технічний продаж продавати понад 3% ВВП. В результаті японці почали розробляти технологічні продукти. Ця тенденція дозволила Японії домінувати на світовому ринку побутової електроніки.

Японський досвід дуже цікаве для України, оскільки деякі технологічні лідери прогнозують, що країна, яка випробовуватиме нові технології (особливо військові) США та Європи під час війни з Росією, може стати передовою країною після війни [44].

Висновки до розділу 3

Отже, особливістю прояву соціальних ризиків на сучасному етапі є те, що ті, що виникають в одній сфері, тісно пов'язані з дією воєнного стану та впливають на явища та процеси, які відбуваються в інших сферах суспільства. Крім того, їх кількість постійно зростає, вони переплітаються, посилюються, підвищується рівень ризику окремих осіб, соціальних груп, спільнот, локальних співтовариств, світової спільноти загалом. Соціальні ризики в Україні пов'язані з процесами депопуляції, стрімким старінням населення, великими міграційними потоками, формуванням демографічного колапсу держави, демоекономічним тягарем та збільшенням населення працездатного віку. Потреба в медико-соціальній допомозі людям похилого віку. Окремо населення стикається з такими ризиками: передчасна смерть; уражені небезпечними соціальними захворюваннями; смерть внаслідок вживання алкоголю; смерть внаслідок певних причин (смерть внаслідок насильства, туберкульозу, захворювання, викликаного ВІЛ); відсутність необхідної кількості дітей через низький рівень життя; вимушена бездітність; смерть дитини до 1 року; порушення сімейних зв'язків через міграцію; Відсутність соціального захисту через вимушену нелегальну трудову

міграцію та неотримання (перед)пенсійних виплат через відсутність необхідного страхового стажу. У той же час ці тенденції зберуться і в майбутньому, оскільки прогнози щодо населення невтішні. Аналіз українського ринку праці показує, що зниження зайнятості в основному пов'язане з економічною стагнацією в останні роки та відповідним зниженням фінансових показників компаній. Встановлено, що безробіття з точки зору соціальних ризиків не можна розглядати виключно як особистий ризик, що виникає внаслідок бездіяльності або небажання людини працювати. Хоча безробіття для населення означає постійну втрату основного джерела доходу – заробітної плати, а тривале безробіття є однією з причин бідності працездатного населення, це питання має велике значення. В цілому вплив суспільства визначається характером і структурою виробництва в сучасному суспільстві.

ВИСНОВКИ

Дослідження, проведені в магістрерській кваліфікаційній роботі на тему «Соціальні ризики сьогодення та напрями їх подолання», дають змогу зробити наступні висновки та пропозиції.

Соціальний ризик у праві соціального забезпечення (вужькому розумінні) – це закріплена в законодавстві різного походження (демографічна, фізіологічна, політична, економічна тощо) складна життєва обставина, яка має певну ймовірність настання, у зв'язку з чим завдасть збитків особі (дитині, громадянину, іноземцю, особі без громадянства) або зниження засобів існування людей у суспільстві, здатності забезпечити себе та своїх близьких мінімально необхідним рівнем матеріальних та інших благ, необхідних для продовження життя, необхідність соціальної адаптації та повернення до нормального життя. життя без сторонньої допомоги, ці обставини Якщо це має місце та підтверджується письмово, це стає підставою для отримання певних видів соціального забезпечення у встановленому законодавством порядку.

При цьому соціальний ризик у широкому значенні — це складна життєва ситуація різного походження (демографічна, фізіологічна, політична, економічна та ін.), зниження здатності забезпечувати себе та своїх близьких мінімально необхідним рівнем матеріальних та інших благ, необхідних для продовження життя, потреба в соціальній адаптації та поверненні до нормального способу життя без сторонньої допомоги.

Важливо розглядати поняття соціального ризику саме у широкому розумінні, щоб усвідомити, що всі соціальні ризики, які мають конкретну ймовірність настання або вже виникли, закріплені законом і є підставою для отримання соціального забезпечення. Однак це призводить до тих самих негативних наслідків, які можна подолати системними заходами соціального захисту. Тому для цих обставин необхідний подальший розвиток і вдосконалення правового регулювання, розробка нових нормативно-

правових актів, ведення переліку соціальних ризиків, посилення нових основ і заходів соціального захисту.

Аналіз сучасних соціальних ризиків в Україні показав, що воєнні дії на території країни формують факторні можливості прояву та поширення соціальних ризиків у певних сферах життя. Так, у 2021 році, до початку повномасштабної війни, в Україні був найнижчий показник за рівнем бідності – лише 5,5%. За 2022 рік, за оцінкою Світового банку, він зріс до 24,1%.

За межею бідності 2023 року опинилися 67% українців. Країна майже повернулася на рівень бідності 2001 року, втративши 20 років у досягненні своїх цілей щодо скорочення рівня бідності через розв'язану росією війну.

В ході дослідження було виявлено, що в короткостроковій перспективі скорочення чисельності населення, міграційна стагнація, скорочення та старіння населення триватимуть швидкими темпами. Ці тенденції визначають невтішний демографічний прогноз України. За даними Демографічного інституту, до 2050 року чисельність населення скоротиться на 5,5 млн осіб.

Визнання пріоритетів і конкретних шляхів попередження соціальних ризиків та мінімізації їх наслідків є одним із найактуальніших і актуальних викликів сучасності, вирішення якого є необхідним для збереження людського потенціалу у воєнний період і під час післявоєнної відбудови.

Отже, особливістю прояву соціальних ризиків на сучасному етапі є те, що ті, що виникають в одній сфері, тісно пов'язані з дією воєнного стану та впливають на явища та процеси, які відбуваються в інших сферах суспільства. Крім того, їх кількість постійно зростає, вони переплітаються, посилюються, підвищується рівень ризику окремих осіб, соціальних груп, спільнот, локальних співтовариств, світової спільноти загалом. Соціальні ризики в Україні пов'язані з процесами депопуляції, стрімким старінням населення, великими міграційними потоками, формуванням демографічного колапсу держави, демоекономічним тягарем та збільшенням населення

працездатного віку. Потреба в медико-соціальній допомозі людям похилого віку. Окремо населення стикається з такими ризиками: передчасна смерть; уражені небезпечними соціальними захворюваннями; смерть внаслідок вживання алкоголю; смерть внаслідок певних причин (смерть внаслідок насильства, туберкульозу, захворювання, викликаного ВІЛ); відсутність необхідної кількості дітей через низький рівень життя; вимушена бездітність; смерть дитини до 1 року; порушення сімейних зв'язків через міграцію; Відсутність соціального захисту через вимушену нелегальну трудову міграцію та неотримання пенсійних виплат через відсутність необхідного страхового стажу. У той же час ці тенденції зберуться і в майбутньому, оскільки прогнози щодо населення невтішні. Аналіз українського ринку праці показує, що зниження зайнятості в основному пов'язане з економічною стагнацією в останні роки та відповідним зниженням фінансових показників компаній. Встановлено, що безробіття з точки зору соціальних ризиків не можна розглядати виключно як особистий ризик, що виникає внаслідок бездіяльності або небажання людини працювати. Хоча безробіття для населення означає постійну втрату основного джерела доходу – заробітної плати, а тривале безробіття є однією з причин бідності працездатного населення, це питання має велике значення. В цілому вплив суспільства визначається характером і структурою виробництва в сучасному суспільстві.

Мінімізація соціальних ризиків має бути в авангарді дій у цій сфері для всіх учасників міжгалузевого партнерства: держави, міста та бізнес-спільноти. Водночас, зважаючи на неоднорідність експертного середовища, важливо залучати до обговорення політичних заходів представників різних зазначених секторів разом з експертами та спеціалістами. Ключовими принципами залучення зацікавлених сторін до розробки політики мінімізації ризиків мають бути: інклюзивність та рівність; прозорість, відкритість, зрозумілість; відданість справі; залученість; доступність; підзвітність, підвищення потенціалу; добровільна участь.

Запровадження соціально орієнтованої державної політики безпеки, спрямованої на добробут народу, створює позитивну ситуацію для розвитку України та її інтеграції до Європейського співтовариства. У зв'язку з цим постає проблема створення способів завчасного запобігання знищенню суспільних небезпек, головним має бути повна реалізація владою прав людини.

Тому вкрай актуальним є дослідження суттєвої характеристики процесів радикалізації соціальних ризиків як загрози безпеці держави, визначення структурних економічних та інституційних факторів конфліктів та розробка прямих і структурних механізмів запобігання цьому сенсу. основа. Основним завданням на цьому шляху є створення наукової основи для формування методології розробки механізмів запобігання ризикам.

Вищезазначене свідчить про високу актуальність дослідження цього напрямку яке не лише порушує гострі проблеми, важливі з соціальної точки зору, а й відповідає потребі подальшого розвитку наукових підходів до формування системи державної безпеки, зокрема соціально-економічного захисту населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. Київ : Знання, 2019. 615 с.
2. Халецька А.А. Контури соціальної політики держави: соціальна безпека. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 2. URL: <https://www.nauka.com.ua> (дата звернення: 28.12.2023)
3. Пилипенко П.Д. Буряк В.Я. Синчук С.М. та ін. : Право соціального забезпечення : підручник / за ред. Пилипенка П.Д. Київ : Ін Юре, 2019. 504 с.
4. Кучма О.Л. Соціальний ризик і соціальний випадок: до питання про співвідношення понять. Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2021. Вип. 59. С. 265–269.
5. Болотіна Н.Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. Право України. 2022. № 4. С. 35–39.
6. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика: навч. посібник / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко – К.: ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2019. – 200 с.
7. Гарасимів Т.З. Принципи права соціального забезпечення України : дис. канд. юрид. наук : Львів, 2020. 147 с.
8. Саєнко Ю.І. Соціальні ризики та шанси. Соціальні ризики. Київ : ПЦ «Фоліант», 2022. С. 12–51.
9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02. 03. 2000 р. № 1533-III поточна редакція від 31.03.2023 № 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення: 28.12.2023)
10. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14. 01. 1998 р. № 16/98-ВР.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.12.2023)

11. Деякі питання призначення житлових субсидій: Постанова КМУ від 19. 05. 2021 р. №505 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-priznachennya-zhitlo-a505>

12. Радіонова-Водяницька В.О. Правове регулювання відносин у сфері праці в разі банкрутства роботодавця : дис. канд. юрид. наук. Харків: 2020. 171 с.

13. Синчук С.М. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення. Право України. 2021 С. 55–59.

14. Сташків Б.І. Факти, що мають значення для забезпечення пенсіями: Соціальний захист. 2020. С. 68-76.

15. Дикань В.Л., Посохов І.М. Дослідження міжнародних стандартів управління ризиками. 2019. С. 314–319. URL: http://business-inform.net/pdf/2014/1_0/314_319 (дата звернення: 28.12.2023).

16. Халецька А.А. Контури соціальної політики держави: соціальна безпека. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=99> (дата звернення: 29.12.2023).

17. Борецька Н.П. Механізми управління ризиками у сфері охорони праці: Економіка промисловості. 2020. № 4. С. 164–167.

18. Євтухов О.В. Сутнісна характеристика механізму державного управління соціальними ризиками людського розвитку: Теорія та практика державного управління. 2019. № 4(59). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/trpu/2017-4/doc/2/09.pdf> (дата звернення: 28.12.2023).

19. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. 2020. 275 с.

20. Жук О.А. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: Світ фінансів. 2019. №2 (51) с.62-71

21. Руженський М. В. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: монографія. Київ: ІПК ДСЗУ. 2021. 318 с.

22. Самойленко Н.А. Сучасний стан соціального захисту населення в Україні: Молодий вчений. 2019. №11(63) с.476-479

23. Аналітична та статистична інформація: Державний центр зайнятості: офіційний сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/view>

24. Мінфін: Доходи держбюджету України веб-сайт. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2021/>

25. Державний комітет статистики. Соціальний захист населення. Статистичний збірник. URL: www.ukrstat.gov.ua.

26. Про висновки та пропозиції до проекту Закону України про Державний бюджет України на 2024 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2023 № 3421-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3421-20#Text> (дата звернення 11.11.2023)

27. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 1.06.2000 № 1768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/law>

28. Стефанків О. М., Данилишин В. І. До проблеми пошуку ефективних механізмів планування та здійснення соціальних видатків у реалізації соціальної політики держави: Ефективна економіка. 2019. № 7. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7192> (дата звернення: 25.01.2024).

29. Головка В.В. особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>

30. Кадикало О.І. Актуальні питання соціального захисту населення України в умовах воєнного стану: Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2022. № 2. С. 10–14.

31. Миколюк С.М. Соціальна допомога та виплати в умовах воєнного стану. URL: [http://nauksgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122](http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122)

32. Стащук О.В. Гергола С.В. Комар-Стаховська К.П. Стан соціального захисту та соціального забезпечення населення України в умовах війни. Економіко-правовий розвиток сучасної України: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, що присвячена 25-ій річниці з дня заснування Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса. 2022. С. 6-8.

33. Завіруха Н. С. Механізм забезпечення соціального захисту жителів громад у умовах інноваційного розвитку економіки». МТернопіль. 2021. 53 с.

34. Шимків С. А. Сутність соціальних ризиків та управління ними у контексті страхування від нещасних випадків на виробництві Економіка та держава. 2020. № 5. С. 93–96.

35. Харламова Г. Оцінка стабільності національної безпеки: нові рамки для аналізу. Економіст. 2019. № 2. URL: <https://www.ukraine2030.org/uk/blog/view/175-Оcinka-stabilnosti-nacionalnoyibezpeki-novi-ramki-dlja-analizu>.

36. Новікова О.Ф. Соціально-економічна захищеність особи в Україні: проблеми виміру та шляхи розв'язання: Доповідь на національній конференції “Соціально-економічна захищеність населення України”. Київ. 2021. 71 с.

37. Підгорний А. З. Самоєнкова О. В. Ольвінська Ю. О. Вітковська Ю. О. Соціально-демографічна статистика: підручник. Одеса. 2019. 424 с.

38. Пирожков С. І. Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України. Демографія та соціальна економіка. 2020. №1-2. С. 5–20.

39. Малиновська О. А., Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. Київ, 2018. 471 с. 40.

41. Економіка дітонародження та заходи пронаталістської політики. Вокс Україна. 2020. URL: <https://voxukraine.org/>.

42. Ярова Л.В. Особливості європейської соціальної політики : Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2020. № 2. С. 176 – 180.

43. Результати соціального діалогу в країнах ЄС. URL <http://studopedia.info/1-103203.html>

44. Подгорний С.О. Проблеми соціальних держав : Нова політика. 2020. № 2. С. 15 – 16.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Перелік найбільш вагомих соціальних ризиків в Україні, що поширюються в період війни

Соціальні ризики	Чинники формування	Особливості прояву	Можливі негативні наслідки
Дефіцит якісних робочих місць	Структурна, макроекономічна та інституційна кризи	Проблеми працевлаштування	Втрати робочої сили і цінності праці; низький рівень життя і продуктивності зайнятості
Звуження демографічного потенціалу	Структурна, макроекономічна та інституційна кризи	Скорочення і постаріння населення	Скорочення робочої сили та погіршення її якості; демографічне навантаження
Розбалансованість ринку праці	Демографічна, структурна, макроекономічна та інституційна кризи	Кількісні і якісні асиметрії на ринку праці	Проблеми працевлаштування, відтік кваліфікованих працівників
Зубожіння, поляризація населення	Неузгодженість ринку праці та освітніх послуг	Гальмування людського розвитку	Погіршення рівня та якості життя; соціальне відторгнення; соціальна напруженість
Криза системи соціального захисту	Недосконалість інститутів ринку, соціальних фондів; тінізація економіки	Навантаження на соціальні фонди	Соціальне виключення

Продовження додатку А

Криза системи соціального захисту	Недосконалість інституту; демографічне навантаження	Затримка соціальних виплат або неможливість їх виплат	Соціальне виключення, поглиблення соціальних диспропорцій
Зростання навантаження на соціальні фонди	Брак ресурсів на тлі зростання кількості вразливих категорій населення	Гальмування реформ	Зростання навантаження на соціальні фонди
Зниження доступності медичних	Масштабні кризи, складність доступу до послуг	Затримка соціальних виплат	Зростання навантаження на систему соціального захисту

Джерело: складено на основі [30].